

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра грецької філології

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

з Лексикології новогрецької мови
(для студентів III курсу ОКР «Бакалавр»
спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми навчання)

Електронне видання комбінованого використання

Маріуполь • 2013

УДК 811.14'06'373(075.8)

ББК 81.2Гре-3я73

Посібник призначений для студентів III курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми навчання. Містить курс лекцій з лексикології новогрецької мови, плани семінарських занять та практичні завдання до них. Після плану до кожного практичного заняття подається список рекомендованої літератури, теми та завдання для самостійної роботи студентів, які допоможуть студентам самостійно опрацьовувати матеріал, закріплювати й удосконалювати практичні навички аналізу мовних явищ. Наприкінці посібника подаються також екзаменаційні питання з курсу лексикології та питання для самоконтролю.

Рецензенти:

Коновалова Т.І., к.філол.н., доцент кафедри слов'янської філології
Київського славістичного університету

Кутна Ю.Б., к.філол.н., доцент кафедри грецької філології МДУ

Електронний аналог друкованого видання:

Навчально-методичний посібник з Лексикології новогрецької мови (для студентів III курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)») / Укладач Потіпак Ю.А. – Маріуполь : МДУ, 2013. – 47 с.

© Потіпак Ю.А., 2013

© МДУ, 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΣΤΥΠ	4
I. ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ	5
Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Β. ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ	8
Γ. ΛΕΞΙΚΑ ΠΕΔΙΑ	10
Δ. ΟΜΩΝΥΜΙΑ – ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ	12
Ε. ΜΟΝΑΔΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ	14
ΣΤ. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ	15
Ζ. ΥΠΕΡΩΝΥΜΙΚΕΣ – ΥΠΩΝΥΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ	17
Η. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ	19
Θ. ΝΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ	23
Ι. ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ – ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΟΙ	28
ΙΑ. ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ	30
ΙΒ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	33
II. ΠΛΑΝΙ СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	35
Семінар № 1	35
Семінар № 2	39
III. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ / ΕΚЗАΜΕΝΑЦІЙНІ ΠΙΤΑΝΝΙΑ	43
IV. ΚΟΝΤΡΟΛЬΝΑ ΡΟΒΟΤΑ З ЛЕКΣΙΚΟΛΟΓІЇ ΔΛЯ СТУΔΕΝΤІВ ІІІ ΚΥРСΥ ОКР «БАКАЛАВР» СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ΜΟΒΑ ТА ЛІΤΕΡΑΤΥΡΑ (ΝΟΒΟГРЕЦЬКА)” ЗАОЧНОЇ ФОРΜΙ ΝΑΒСΑΝΝΙΑ	44
V. ΠΙΤΑΝΝΙΑ ΔΛЯ САΜΟΚΟΝΤΡΟΛЮ	46

ВСТУП

Теоретичний курс “Лексикологія новогрецької мови” розрахований на студентів III курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)». В ньому детально розглядаються теми, пов’язані з основними розділами лексикології, тобто питання теорії слова, теорії словникового складу, грецької фразеології.

Велика увага приділяється специфіці слова, його зовнішній та внутрішній структурі, процесам та формам розвитку лексичного фонду, особливостям неологізмів, типам фразеологічних одиниць, видам лексикографічних джерел тощо.

Курс сприяє більш осмисленому та цілеспрямованому вивченню лексики новогрецької мови, розвитку навичок наукової роботи з мовним матеріалом, розширює загальнолінгвістичний світогляд студента.

Даний методичний посібник містить курс лекцій з лексикології новогрецької мови, плани та практичні завдання семінарсько-практичних занять, список рекомендованої літератури, теми та завдання для самостійної роботи студентів, екзаменаційні питання з курсу лексикології та питання для самоконтролю.

Ι. ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η **ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ** (αγγλ. lexicology, γαλλ. lexicologie) είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά το λεξιλόγιο, που ερευνά τις λέξεις ιστορικά, σημασιολογικά και συντακτικά.

Το **λεξιλόγιο** είναι το σύνολο των λέξεων ειδικού τομέα μίας γλώσσας ή το σύνολο των λέξεων που χρησιμοποιεί κάποιος.

Η λεξικολογία (μελέτη των λέξεων από ετυμολογική, ιστορική κλπ. άποψη) είναι νέος επιστημονικός κλάδος. Μελέτες σχετικά με το λεξιλόγιο υπάρχουν ήδη από την αρχαιότητα. Όμως η επιστημονική συστηματική λεξικολογία είναι πρόσφατος κλάδος, που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη και στις χώρες της Κοινοπολιτείας, ενώ στις ΗΠΑ σχεδόν αγνοήθηκε.

Από τους πανάρχαιους χρόνους η **λέξη** απασχόλησε τους στοχαστές-φιλοσόφους και τους μελετητές της γλώσσας. Πρωτεργάτες σ' αυτό τον τομέα ήταν οι λαοί της Ανατολής, Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Χεττίτες, Φοίνικες και αργότερα οι αρχαίοι Ινδοί και Κινέζοι. Στην ελληνορωμαϊκή φιλολογική παράδοση η λέξη κατείχε την κεντρική θέση στο όλο πρότυπο της γραμματικής.

Η αρχαϊκή μυθολογική κοσμοαντίληψη ανάγει τη γλώσσα στη γενεσιουργό αιτία του γύρω κόσμου (εν αρχή ην ο λόγος) αποδίδοντας στο όνομα μαγικές ιδιότητες. Ο πρωτόγονος άνθρωπος πιστεύει «ότι ο λόγος αποκαλύπτει/ορίζει το πράγμα». Γι' αυτό η γνώση του ονόματος οδηγούσε στην εξουσία του ίδιου του πράγματος κι επομένως «η γλώσσα μπορεί να επηρεάσει την πορεία των πραγμάτων – χαρακτηριστικό παράδειγμα η κατάρα»

Με την πρόοδο όμως του επιστημονικού τρόπου σκέψης η πίστη στη μαγική δύναμη της γλώσσας εγκαταλείφθηκε. Όμως το «όνομα» παραμένει πάντα στο επίκεντρο του θεωρητικού γλωσσικού προβληματισμού.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η γλώσσα είναι όργανο επικοινωνίας, δηλ. χρησιμοποιείται από τους ανθρώπους μιας ομόγλωσσης κοινότητας, για να ανταλλάσσουν πληροφορίες, για να κατανοεί ο ένας τον άλλο.

Η γλώσσα χρησιμεύει και ως μέσο για να εκφραστεί ο άνθρωπος, δηλ. για να αναλύσει αυτό που αισθάνεται, ευχάριστο ή δυσάρεστο.

Η γλώσσα έχει ακόμα προστακτική λειτουργία, όταν χρησιμοποιείται ως μέσο για την καθοδήγηση των άλλων.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Οι ομιλούμενες γλώσσες διαρκώς εξελίσσονται, γιατί κάθε γλώσσα είναι όργανο επικοινωνίας του ανθρώπου. Με την πάροδο του χρόνου οι ανθρώπινες σχέσεις μεταβάλλονται, δημιουργούνται νέες έννοιες και γι'αυτο δημιουργούνται νέα εκφραστικά μέσα.

Η εξυπηρέτηση των αναγκών της γλωσσικής επικοινωνίας διέπεται από τη λεγόμενη *αρχή της οικονομίας*, δηλαδή τη δήλωση απεριόριστου αριθμού σημασιών με τη χρησιμοποίηση περιορισμένου αριθμού φωνημάτων (συνδυασμοί φωνημάτων δημιουργούν τις λέξεις).

Τα γλωσσικά στοιχεία που αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου είναι διαφόρων ειδών:

α) **φωνητικά**: οι λέξεις αποκτούν νέα φωνητική μορφή, π.χ.

αρχ.	κώδων	φονεύς
μεταγεν.	κωδώνιον	
νεοελλ.	κουδούνι	φονιάς

β) **μορφολογικά**: οι λέξεις εξελίσσονται προς νέες κλιτικές μορφές, π.χ.

αρχ.	Ον. παις	Γεν. παιδός
μεταγεν.	Ον. παιδίον	Γεν. παιδίου
νεοελλ.	Ον. παιδί	Γεν. παιδιού

γ) **συντακτικά**: δημιουργούνται νέες συντακτικές δομές, ενώ αχρηστεύονται οι παλιότερες, π.χ.

αρχ. ακούω του Σωκράτους ομιλούντος

νεοελλ. ακούω το Σωκράτη να μιλάει

δ) **λεξικολογικά**: εμφανίζονται νέες λέξεις για την ονομασία νέων εννοιών, π.χ. *αεροπλάνο* ή αλλάζει η σημασία παλαιότερων λέξεων, π.χ. *τράπεζα*.

Δεν πρέπει να φανταστούμε ότι οι αλλαγές αυτές συμβαίνουν σε μικρά χρονικά διαστήματα. Συνήθως ο απαιτούμενος χρόνος μετριέται με εκατονταετίες για την ολοκλήρωση της εξέλιξης ενός γλωσσικού στοιχείου.

Η λεξικολογία πρέπει να διαχωριστεί από τις επιστήμες που είναι ευρύτερες απ'αυτήν:

α) **σημειολογία** που είναι η επιστήμη που μελετά τα συστήματα των σημείων (γλώσσες, κώδικες κλπ.),

β) **σημασιολογία** που είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που ερευνά τις ποικίλες σημασίες των λέξεων.

Η λεξικολογία πρέπει επίσης να διαχωριστεί από τους άλλους κλάδους που έχουν ως αντικείμενο έρευνας τη γλώσσα και αυτοί είναι:

1. Η **φωνολογία**, που μελετά φωνήματα μιας γλώσσας (φώνημα είναι η ελάχιστη ηχητική μονάδα του λόγου, μεμονωμένος φθόγγος ή σειρά φθόγγων που λειτουργούν σε ένα συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα και έχουν διαφοροποιητική αξία, όπως π.χ. το **π**, το **κ** και το **τ** στις λέξεις **πόνος**, **τόνος**, **κόνος**). Αντίθετα με τη φωνολογία η λεξικολογία μελετά το σύνολο του γλωσσικού σημείου, δηλαδή το σημαίνον και το σημαινόμενο.

2. Η **μορφολογία**, που μελετά τις γραμματικές μονάδες, π.χ. τις αντωνυμίες, τις γραμματικές καταλήξεις. Οι μονάδες αυτές είναι σημαίνουσες και αντιτίθενται μεταξύ τους μέσα σε κλειστές σειρές (τάξεις ή συστήματα), δηλ. σε συστήματα που περιλαμβάνουν περιορισμένο αριθμό στοιχείων, τα οποία υπόκεινται σε διαχρονική αλλαγή με ιδιαίτερα αργό ρυθμό. Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν το συνδυασμό των μονάδων που αποτελούν αντικείμενο έρευνας της λεξικολογίας και επιτρέπουν στον ομιλητή να δομήσει την εμπειρία του η οποία οργανώνεται σε ανοιχτές σειρές (τάξεις ή συστήματα), δηλ. σε συστήματα που περιλαμβάνουν

στοιχεία σε απεριόριστο θεωρητικά αριθμό και που επιτρέπουν τη δημιουργία νεολογισμών.

3. Η **σύνταξη**, που μελετά τους ποικίλους τρόπους συνδυασμού των σημαίνουσών μονάδων.

Η φωνολογία, η μορφολογία, η λεξικολογία και η σύνταξη έχουν ως στόχο τους να αποκαλύψουν το αφηρημένο σύστημα.

4. Η **υφολογία**, που μελετά τον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται τη γλώσσα κάποιος, λ.χ. συγγραφέας μέσα σε συγκεκριμένο είδος λόγου.

5. Η **πραγματολογία**, που μελετά τον τρόπο με τον οποίο οι ομιλητές χρησιμοποιούν τα γλωσσικά σημεία. Η πραγματολογία είναι ο επιστημονικός κλάδος που μελετά τους τρόπους με τους οποίους το περιβάλλον, γλωσσικό ή εξωγλωσσικό, επιδρά στην ερμηνεία μιας πρότασης, όπως αυτή πραγματώνεται ως εκφώνημα μέσα σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο (στις πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας) και σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα.

6. Η **λεξικογραφία**, που είναι η πρακτική σύνταξης λεξικών καθώς και η θεωρητική ανάλυση αυτής της πρακτικής.

B. ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

1. Ποια είναι η μονάδα της λεξικολογίας; Είναι δυνατή η συλλογή όλων των μονάδων της; Τεχνολογικά μέσα. Ενεργητικό / παθητικό λεξιλόγιο. Βασικό λεξιλόγιο.

2. Σχέση λεξιλογίου και εξωγλωσσικής πραγματικότητας. Μεταφραστικά προβλήματα.

3. Σχέση συμφραζομένων και λεξικής μονάδας (λ.μ.). Σχέσεις σημαίνοντος / σημαίνομένου μέσα σε μια λ.μ. Ομωνυμία / πολυσημία.

4. Διάφορα είδη πεδίων. Συνώνυμα / αντώνυμα.

5. Σημασιολογική ισοτιμία. – Ορισμός.

6. Ανανέωση λεξιλογίου μιας γλώσσας. Νεολογισμοί, δάνεια.

7. Ετυμολογία.

8. Διδασκαλία του λεξιλογίου της μητρικής ή μιας ξένης γλώσσας.

Η λεξικολογία μπορεί να είναι περιγραφική, ιστορική, συγκριτική, γενική και εφαρμοσμένη.

Βασικά γνωρίσματα ΝΕ λεξιλογίου από μορφολογική άποψη

Ανάμεσα στις μονάδες του σημασιολογικού (ή γραμματικού) επιπέδου η ελάχιστη, μη αναλύσιμη παραπέρα, μονάδα είναι όχι η λέξη αλλά μόρφημα, δηλαδή το ελάχιστο τεμάχιο της προφορικής αλυσίδας που συνεπάγεται κάποιο νόημα. Έτσι στη λέξη *ελληνοποίηση* έχουμε το μόρφημα *ελληνο-* που συνδέεται με την έννοια του «ελληνικός», το *ποιη-* που συνδέεται με την έννοια του «κάνω» και το *-ση* που δηλώνει ενέργεια («ενέργεια του να κάνω κάτι ελληνικό»).

Σε σχέση με τη γραπτή λέξη, τα μορφήματα είτε είναι λέξεις (π.χ. πάνω, αύριο, από κλπ.), είτε είναι μέρη λέξεων, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα.

Ανάλογα με τη σημασία μορφημάτων μπορούμε να τα διακρίνουμε σε λεξικά και γραμματικά. Ανάλογα με την αυτοδυναμία τους – σε ελεύθερα και δεσμευμένα (συνδεμένα).

Μορφήματα **λεξικά** είναι οι περισσότερες άκλιτες λέξεις και τα θέματα των κλιτών λέξεων, π.χ. *αύριο*, *σχολ-ή*

Μόρφημα **γραμματικό** είναι αυτό που χρησιμεύει στο σχηματισμό των γραμματικών τύπων των λέξεων π.χ. οι καταλήξεις *φων-ή*, *τιμ-ώ*.

Μόρφημα **ελεύθερο** είναι η απλή (όχι σύνθετη) λέξη: *χτες*, *να*, *για*, *ποτέ*.

Μορφήματα **συνδεμένα (δεσμευμένα)** είναι τα προθήματα, τα επιθήματα και οι ρίζες των λέξεων: *περι-γράφ-ω*, *βουν-ά*.

Έτσι, μπορούμε να επαναλάβουμε ότι η μικρότερη διακρινόμενη (ως μορφή) μονάδα της γλώσσας που είναι ταυτόχρονα και φορέας σημασίας, δηλαδή η ελάχιστη σημασιολογική μονάδα της γλώσσας είναι το μόρφημα (ενώ το φώνημα είναι η μικρότερη διακρινόμενη μορφή χωρίς σημασία).

Βασικές κατηγορίες λέξεων:

- 1) πολυμορφηματικές λέξεις με τουλάχιστον ένα λεξικό και τουλάχιστον ένα γραμματικό μόρφημα· αυτές οι λέξεις είναι οι περισσότερες: *περι-γράφ-ω*.
- 2) λέξεις με τη λεξική σημασία μόνο (ισοδύναμες με λεξικά μορφήματα): *αύριο*, *κάτω*, *κομπιούτερ*.

- 3) λέξεις με τη γραμματική σημασία μόνο (ισοδύναμες με γραμματικά μορφήματα): *από, θα, προς, και*.
- 4) λέξεις-μορφές χωρίς καθόλου σημασία – «άδεια» σημαίνοντα χωρίς σημαινόμενα: *στα κουτουρού, λάου-λάου, φύρδην-μύγδην, τα 'κανα σαλάτα*.
- 5) λέξεις-φράσεις: *πέρα βρέχει, πράσινα άλογα, σπουδαία τα λάχανα*.

Γ. ΛΕΞΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Πεδίο ονομάζεται το δομημένο σύνολο από γλωσσικά στοιχεία. Υπάρχουν πολλά είδη πεδίων. Τα πεδία με τα οποία ασχολείται η λεξικολογία είναι **λεξικά**, δηλαδή περιλαμβάνουν λεξικά μορφήματα, που ανήκουν στις ανοιχτές σειρές.

1. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Τα **συστηματικά** (ή **ενδογλωσσικά**) πεδία διακρίνονται σε **μορφολεξικά** και σε **σημασιολεξικά** πεδία.

1.1. Τα μορφολεξικά πεδία διακρίνονται σε **προσφυματικά πεδία** και **πεδία των συγγενικών λέξεων**.

Αφετηρία είναι το σημαίνον.

1.1.1. Τα προσφυματικά πεδία περιλαμβάνουν τα **προθηματικά** και τα **επιθηματικά** πεδία. Π. χ. το προθηματικό πεδίο του προθήματος **αντί-**περιλαμβάνει όλες τις λεξικές μονάδες που σχηματίζονται με το πρόθημα αυτό. Τα προθήματα και τα επιθήματα ανήκουν στο φαινόμενο της σύνθεσης και της παραγωγής, που και οι δύο μαζί αποτελούν πολύ σημαντικό τρόπο εμπλουτισμού του νεοελληνικού λεξιλογίου.

1.1.2. Τα πεδία των συγγενικών λέξεων περιλαμβάνουν

α) τις οικογένειες των λέξεων με ιστορικά κριτήρια και όχι σημασιολογικά, π.χ. *καράβι – караβίδα, πήζω – πάγος, ραγίζω – έκρηξη, βάζω – μεταβάλλω – πρόβλημα*.

β) τις οικογένειες των λέξεων με συγχρονικά κριτήρια, π.χ. *σακί – σάκα – σακούλα – σακουλίσιος – σακουλιάζω – ανασακιάζω – δισάκι – σακοράφα – χαρτοσακούλα κτλ*.

Εδώ ανήκουν και τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη, δηλ. παράλληλοι τύποι λέξεων, που για το γλωσσικό αίσθημα ή τις γνώσεις των ομιλητών έχουν την ίδια καταγωγή, αλλά εκφράζουν διαφορετικές αξίες και χρήσεις, παρουσιάζοντας την αντίθεση λόγιου τύπου από δανεισμό ή νεολογισμό προς δημοτικό από συνεχή χρήση αρχαίας λέξης, π.χ. *ατμός – αχνός, γεύμα – γιόμα, καύση – κάψη, κίνημα – κούνημα· αυθεντία – αφεντιά, ομιλία – μιλιά· αυθεντικός – αφεντικό, ιατρικός – το γιατρικό· κορμός – κορμί, λοφίο – λόφος· ακριβής – ακριβός, αμαθής – άμαθος, αμυγδαλές – αμυγδαλιά* κτλ.

1.2. Σημασιολεξικά πεδία. Αφετηρία είναι το σημαινόμενο.

1.2.1. **Σημασιολογικό πεδίο** είναι α) το σύνολο των λεξικών μονάδων που δηλώνουν ένα σύνολο εννοιών που περιλαμβάνονται σε μία έννοια που ορίζει το πεδίο· β) το σύνολο των σημασιών μιας πολύσημης λεξικής μονάδας, π.χ. *καθαρός, -ή, -ό*.

1.2.2. **Συνωνυμικό πεδίο** είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων που ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία και έχουν το ίδιο σήμημα. Ωστόσο σπάνια σε μια γλώσσα συναντούμε συνωνυμικά πεδία, γιατί πρόκειται για σπάταλη πολυτέλεια. Συχνότερα συναντούμε τα **παρασυνωνυμικά πεδία**. Εδώ διακρίνουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) είτε οι λεξικές μονάδες που αποτελούν ένα παρασυνωνυμικό πεδίο είναι συνώνυμες μόνο ως προς μία από τις σημασίες τους, β) είτε κάποια από τις λεξικές μονάδες περιλαμβάνει ένα επιπλέον χαρακτηριστικό (σημάδι), που μπορεί είτε να είναι υφολογικό π.χ. *πέθανε / ψόφησε*, είτε κοινωνικοπολιτιστικό π.χ. *μακαρίτης / αείμνηστος, πρόσωπο / μούτρα*, είτε να χαρακτηρίζει τοπικά τη λεξική μονάδα π.χ. *κάτω / χάμω* είτε τέλος να χαρακτηρίζει τη λεξική μονάδα ως προς την ηλικία της, π.χ. *διαφήμιση / ρεκλάμα*.

1.2.3. **Αντωνυμικό πεδίο** είναι το ζευγάρι από λεξικές μονάδες που ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου και βρίσκονται μεταξύ τους είτε

α) σε σχέση **αμοιβαιότητας (αντιστροφής)** π.χ. *πουλώ≠αγοράζω*, είτε

β) σε σχέση **συμπληρωματικότητας (δυαδική αντίθεση)** π.χ. *ζωντανός≠νεκρός*,

είτε γ) σε σχέση **απλής αντίθεσης (πολική αντίθεση)** π.χ. *κρύος≠ζεστός*.

Προκειμένου για πολύσημες λεξικές μονάδες τα αντωνυμικά πεδία αφορούν ορισμένη σημασία της λεξικής μονάδας και όχι όλο το σημασιολογικό πεδίο της, π.χ.:

καθαρά ρούχα ≠ βρόμικα

καθαρός ουρανός ≠ συννεφιασμένος

καθαρό βάρος ≠ μεικτό κτλ.

2. ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Αφετηρία είναι το αντικείμενο αναφοράς ή μια έννοια.

2.1. **Συνειρμικό πεδίο** είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων που είναι συχνά παρούσες σε συμφραζόμενα που αναφέρονται στο ίδιο θέμα. Στα συνειρμικά πεδία αντιστοιχούν τα αναλογικά λεξικά, π.χ. ΣΠΠΤΙ: *υπόγειο, ισόγειο, πάτωμα, τοίχος, πόρτα, παράθυρο, σκάλα, ρετιρέ· μπετατζής, πατώματος, σοβατζής* κλπ. Οι κατάλογοι αυτοί δεν ανταποκρίνονται σε δομές του συστήματος της γλώσσας, παρά περιγράφουν αντικείμενα αναφοράς.

Ο Ch. Bally ονομάζει συνειρμικά πεδία ένα σύνολο λέξεων που συσχετίζονται με ποικίλες σχέσεις, π.χ. η λέξη **βόδι** συσχετίζεται με τις ΝΕ λέξεις

α) *αγελάδα, ταύρος, μοσχάρι, κέρατα, μουγγανητό*

β) *οργώνω, αλέτρι, ζύγος, άροτρο*

γ) *βλάκας, απαθής.*

2.2. **Ονομασιολογικό πεδίο** είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων που ξεκινούν από μια έννοια που συνδέεται με τον εξωγλωσσικό κόσμο π.χ. το σύνολο των φαγητών που παρουσιάζει ένας κατάλογος εστιατορίου κάτω από τον τίτλο ΟΡΕΚΤΙΚΑ.

Δ. ΟΜΩΝΥΜΙΑ – ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ

Ορισμός. Όταν έχουμε ένα σημαίνόμενο και πολλά σημαίνοντα βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση συνωνυμίας. Όταν έχουμε ένα σημαίνον και πολλά σημαίνόμενα, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση πολυσημίας. Όταν έχουμε πολλά σημεία με ίδιο σημαίνον βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση

ομωνυμίας. Από τα ομώνυμα πρέπει να διακρίνουμε τα ομόγραφα, που είναι λεκτικές μονάδες, οι οποίες γράφονται με τον ίδιο τρόπο αλλά που προφέρονται διαφορετικά κι έχουν διαφορετική σημασία π.χ. *ά-δει-α* (θερινή άδεια) – *ά-δεια* (άδεια σακούλα), *σκιά-ζω* (φοβίζω) – *σκι-ά-ζω* (κάνω σκιά), *έν-νοια* (φροντίδα) – *έν-νοι-α* (σημασία).

Είδη ομωνύμων

Η ομωνυμία μπορεί να είναι μερική ή ολική.

Διακρίνουμε δύο είδη ομωνύμων:

α) τα **ομόηχα** ή **ομόφωνα**, δηλ. ομώνυμα που προφέρονται με τον ίδιο τρόπο αλλά γράφονται διαφορετικά π.χ. *ψηλός* – *ψιλός*, *ο τοίχος* – *το τείχος*, *το νοίκι* – *η νίκη*, *η λίρα* – *η λύρα*, *κλίνω* – *κλείνω*, *φύλλο* – *φύλο*, *κριτικός* – *κρητικός*, *ακριβώς* – *ακριβός*, *όμως* – *ώμος*, *σύκο* – *σήκω* κλπ.

β) τα **ομότυπα**, δηλ. ομώνυμα που προφέρονται και γράφονται με τον ίδιο τρόπο π.χ. *η κάπα* – *το κάπα*, *δόξα* – *δόξα*, *τα σάλια* (το σάλιο) (Μόνο που σκέφτομαι τα σιροπιαστά γλυκά, τρέχουν τα *σάλια* μου) – *τα σάλια* (το σάλι) (Τυλιγμένες στα *σάλια* τους, έτρεξαν προς την εκκλησία).

ομωνυμία: διαφορά σημασίας	ομοηχία ή ομοφωνία: ίδια φωνητική μορφή	ομοτυπία: ίδια γραπτή μορφή
μερική: σημασιολογική διαφορά+διαφορά γραμμ. Κατηγορίας	βάζω ~ βάζο αυτί το ~ αυτή (αντων.)	μονή η ~ μονή (επιθ.)
ολική: σημασιολογική διαφορά+ίδια γραμμ. Κατηγορία	κλήμα ~ κλίμα	ρόκα (σαλατικό) ~ ρόκα (για γνέσιμο)

Η ομοτυπία είτε είναι συμπτωματική, όταν τα ομότυπα δεν έχουν διαχρονικά καμία σχέση, π.χ. γόπα ‘αποσιγάρο’ ~ γόπα ‘ψάρι’, είτε είναι ετυμολογική, όταν τα ομότυπα προέρχονται από το ίδιο έτυμο, π.χ. μοναχός ‘καλόγερος’ ~ μοναχός (επίθετο). Τα ετυμολογικά ομότυπα αποτελούν δυσεπίλυτο πρόβλημα, γιατί συγχρονικά δεν είναι πάντοτε σαφή τα όρια ανάμεσα στην ομωνυμία και την πολυσημία. Η συγχρονική ανάλυση επιβάλλει τα ετυμολογικά

ομότυπα να αποτελούν ιδιαίτερα λήμματα στο λεξικό: 1. σύσταση ‘διεύθυνση’, 2. σύσταση ‘συμβουλή’, 3. σύσταση ‘ύψη’.

ΠΑΡΩΝΥΜΑ

Παρώνυμα είναι λέξεις που μοιάζουν κάπως στην προφορά και στη γραφή, αλλά έχουν εντελώς διαφορετική σημασία. Π.χ. *αμυγδαλιές – αμυγδαλές, Ινδός – Ινδιάνος, στερώ – υστερώ, χαραμάδα – χαραματιά, κυματίζομαι – κυμαίνομαι.*

Τονικά παρώνυμα είναι λέξεις με όμοια ή διαφορετική γραφή, διαφορετική προφορά μόνο ως προς την τονιζόμενη συλλαβή, διαφορετική σημασία: όμοια γραφή π.χ. *φόρα – φορά, δίπλα – διπλά, διάφορες – διαφορές, μάτια – ματιά, νόμος – νομός, χώρια – χωριά, πότε – ποτέ, γέρνω – γερνώ, διαφορετική γραφή* π.χ. *πίνω – πεινώ, παίρνω – περνώ,σχόλιο – σχολείο, χώρος – χορός, φύλλο – φιλώ, μήλο – μιλώ, όμως – ωμός, πιστοί – πίστη, αμέσως – άμεσος, φόννοι – φωνή.*

E. ΜΟΝΑΔΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Ο όρος «λέξη» ήταν παντοδύναμος ως την εποχή της δομικής γλωσσολογίας και σ'αυτό συνέβαλαν και η ιστορική γραμματική και οι λεξικογράφοι. Οι αμφιβολίες γύρω από τη χρησιμότητα και τον ορισμό του όρου άρχισαν με τη δομική γλωσσολογία.

Ο Saussure λέγει ότι τη γλωσσική μονάδα πρέπει να την ψάξουμε αλλού, έξω από τη λέξη. Ο όρος «λέξη» δέχτηκε κριτική και από τον A.Martinet, ο οποίος καταλήγει στο ότι δεν είναι δυνατό να δοθεί ένας επιστημονικός ορισμός του όρου που να ισχύει καθολικά. Γι'αυτό προτείνει να αντικατασταθεί ο όρος αυτός από τους όρους *αυτόνομο σύνταγμα, μόνημα* και *λέξημα*, που ο καθένας ανταποκρίνεται σε διαφορετικές περιπτώσεις.

Ο όρος «λέξη» μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς πρόβλημα με την τυπογραφική σημασία, δηλαδή σε αναφορά με το γραπτό λόγο, ως ένα σύνολο από τυπογραφικά στοιχεία.

Οι ερευνητές συμφωνούν γενικά ότι η λεξική μονάδα δεν μπορεί να ταυτίζεται με τη λέξη, αφού η λέξη οριοθετείται αυθαίρετα. Έτσι η λέξη δεν

μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μονάδα της σύγχρονης λεξικολογίας, η οποία διαπιστώνει την ανάγκη να βασιστεί όχι στη μορφή, αλλά στη λειτουργία.

Μονάδα της σύγχρονης λεξικολογίας είναι η **λεξική μονάδα**, δηλαδή σημαίνουσα μονάδα που είναι δυνατό να ταυτίζεται με τη λέξη ως προς τη μορφή, αλλά που είναι επίσης δυνατό να την ξεπερνά, χωρίς όμως να φτάνει στο επίπεδο της ελεύθερης φράσης, που είναι αντικείμενο της σύνταξης. Οι λεξικές μονάδες δηλαδή μπορεί να είναι **μονολεκτικές** π.χ. *σπίτι, ρεκόρ, μυθιστόρημα* ή **μη μονολεκτικές** π.χ. *παιδική χαρά, ουράνιο τόξο, νόμος-πλαίσιο, ώρα αιχμής*.

Οι μη μονολεκτικές λεξικές μονάδες ανήκουν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

- 1) τις ονοματικές φράσεις (ΟΦ) π.χ. *φακοί επαφής, παιδική χαρά,*
- 2) τις ρηματικές φράσεις (ΡΦ) π.χ. *την πάτησα, τρέχε γύρευε,*
- 3) τις λεξικοσυντακτικές φράσεις που λειτουργούν ως επίρρημα, πρόθεση ή σύνδεσμος, π.χ. *μια για πάντα, σε σχέση με κλπ.*

ΣΤ. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Οι περισσότερες λέξεις χρησιμεύουν πρώτα για να φανερώσουμε μια πραγματικότητα συγκεκριμένη: π.χ. βράχος, κόκκινος, πιάνω. Αλλά όπως έχουμε ουσιαστικά συγκεκριμένα και αφηρημένα, έτσι έχουμε και επίθετα και ρήματα συγκεκριμένα και αφηρημένα.

Η λέξη έχει την **συγκεκριμένη** σημασία όταν φανερώνει πρόσωπο, ζώο ή κάποια πραγματικότητα, πράξη. Η λέξη έχει την **αφηρημένη** σημασία όταν φανερώνει ενεργεία, κάποια κατάσταση ή ιδιότητες που μας δίνουν οι αισθήσεις μας και που σχηματίζουμε με την κρίση του μυαλού μας, ή λειτουργίες πνευματικές.

Η ΑΔΙΑΚΟΠΗ ΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΩΝ

Όσες και να είναι οι λέξεις μιας γλώσσας δεν είναι αρκετές για να φανερώσουν όλα όσα έχει κανείς να εκφράσει που είναι πολύ περισσότερα. Η σημασία έτσι των λέξεων δεν είναι σταθερή, πάγια και μοναδική. Συχνά συμβαίνει να παραμερίζουν οι νεότερες σημασίες τις παλιές (π.χ. *το καράβι* – 1) θαλασσινό με την *καραβίδα*, 2) πλοίο).

ΚΥΡΙΟΛΕΞΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ

Οι περισσότερες λέξεις έχουν όχι μόνο μια αλλά πολλές και διάφορες σημασίες, δηλαδή χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν όχι μόνο μια έννοια αλλά περισσότερες. Π.χ.:

ελαφριά βαλίτσα

ελαφριά δουλειά

ελαφριά ειρωνεία

ελαφρύς καφές

ελαφρό αεράκι.

Από τις διάφορες σημασίες με τις οποίες χρησιμοποιείται μια λέξη μια είναι και λέγεται **αρχική** ή **πρώτη** ή **κύρια σημασία** της λέξης, οι άλλες λέγονται **δευτερεύουσες** ή **μεταφορικές σημασίες**.

Έχουμε μεταφορά όταν μια λέξη που μπαίνει με την κύρια σημασία της σε μια φράση μεταφέρεται και χρησιμοποιείται σε μια άλλη φράση με διαφοροποιημένη αλλά ανάλογη σημασία.

Ανάμεσα στις δύο έννοιες που εκφράζει η ίδια λέξη όταν τη χρησιμοποιούμε κυριολεκτικά και όταν τη χρησιμοποιούμε μεταφορικά, υπάρχει κάποια ομοιότητα ή αναλογία. Με μεταφορική σημασία μεταχειριζόμαστε όχι μόνο λέξεις αλλά και φράσεις ολόκληρες.

Σε μεταφορική χρήση –

ουσιαστικά: το παιδί – *αγριοκάτσικο*

επίθετα: κρύος καιρός – *κρύα υποδοχή*, γλυκός καφές – *γλυκό χαμόγελο*

ρήματα: *μασώ* τα λόγια μου, *διψώ* το μάθημα

επιρρήματα: *κοιμούμαι* βαριά, *μιλώ* ξάστερα

φράσεις: *κλείνω το μάτι* (κάνω νεύμα για μυστική και ερωτική πρόσκληση), *έχασε τα νερά του* (αισθάνομαι αμηχανία λόγω αλλαγής περιβάλλοντος ή μεταβολής των συνθηκών στις οποίες έχω συνηθίσει να ζω), *βγάζει από τη μύγα ξίγκι* (προσπαθεί να βγάλει κέρδος ακόμα και από καταστάσεις που ελάχιστα μπορούν να αποφέρουν).

Μερικές λέξεις λέγονται μόνο μεταφορικά: *μαϊμουδίζω, παπαγαλίζω, λαγοκοιμούμαι, ελαφρόμυαλος*.

Με τη μεταφορά συγγενεύει η **παρομοίωση** (π.χ. σαν αστακός). Στην παρομοίωση η σύγκριση γίνεται με τη βοήθεια του **σαν** και η λέξη που συνοδεύει διατηρεί την αρχική της σημασία, ενώ στη μεταφορά δεν υπάρχει το **σαν** και η λέξη παίρνει μια άλλη σημασία.

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥΣ.

Οι ποικίλες αλλαγές που παρουσιάζουν οι σημασίες των λέξεων μπορεί να διαιρεθούν γενικά σε δύο κατηγορίες: το **άπλωμα** και το **στένεμα**.

Το **άπλωμα** έχουμε όταν η νέα σημασία γεννιέται από την πλατύτερη χρησιμοποίηση της παλιάς. Π.χ. **τεντώνω** – αρχ. *στήνω την τέντα*, σκηνή – *σημ. τσιτώνω*.

Το **στένεμα** έχουμε όταν η νέα σημασία γεννιέται από τον περιορισμό της παλιάς σημασίας. Π.χ. **πετεινός** – αρχ. *κάθε πουλί που πετά* – *σημ. κόκορας*.

Πολλές λέξεις δηλώνουν διάφορα αντικείμενα ή ενέργειες, που συνήθως αλλάζουν γιατί παρακολουθούν την εξέλιξη της τεχνικής και γενικά την αλλαγή των μορφών της ζωής και του πολιτισμού. Και τα αλλαγμένα όμως αυτά πράγματα εξακολουθούν συχνά να ονομάζονται με τις παλιές λέξεις. Έτσι δεν υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό που σημαίνει η λέξη και στο πράγμα όπου αυτή αναφέρεται.

ΤΑΥΤΟΣΗΜΑ

Εκτός από τα συνώνυμα που σχεδόν ποτέ δεν έχουν την ίδια σημασία, υπάρχουν και άλλου είδους λέξεις, που η σημασία τους είναι εντελώς η ίδια. Οι λέξεις αυτές λέγονται **ταυτόσημα**. Π.χ. **γιαγιά** – *νόνα, κυρούλα, βάβω, μανιά, αχλάδι – απίδι, γίδα – κατσίκια, πετεινός – κόκορας, τασάκι – σταχτοθήκη, τριζόνι – γρόλος κ.α.*

Ζ. ΥΠΕΡΩΝΥΜΙΚΕΣ – ΥΠΩΝΥΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Ζώο – αλεπού, αρκούδα, λύκος, λαγός, ποντίκι, λιοντάρι...

Συγγενής – κόρη, πατέρας, μητέρα, αδελφή, παππούς, γιαγιά, γιος, ξάδελφος, θείος...

Γνωστός – συνάδελφος, πελάτης, γείτονας, φίλος, δάσκαλος...

Χαλάω – γερνάω, σπάω, παλιώνω, φθείρω, αλλιοιώνομαι, μπαγιατίζω, σαπίζω, μουχλιάζω...

Η λέξη με τη γενικότερη σημασία, δηλαδή η ασημάδευτη ως προς τα ειδικά χαρακτηριστικά της έννοιας, ονομάζεται **υπερώνυμο** (π.χ. ζώο, συγγενής, γνωστός, χαλάω), και οι υπόλοιπες, που είναι σημαδεμένες, δηλαδή διαθέτουν τις ειδικότερες σημασίες, λέγονται **υπώνυμα**. Π.χ. αν προσθέσουμε το ρήμα **αλλάζω** στην παραδειγματική σειρά των ρημάτων *χαλάω, γερνάω, σπάω, παλιώνω, φθείρω, αλλιοιώνομαι, μπαγιατίζω, σαπίζω, μουχλιάζω* κλπ., αυτό το ρήμα «αλλάζω» θα αποτελέσει υπερώνυμο σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα. Πράγματι, η σημασία του είναι πιο γενική (ακόμα και από τη σημασία του «χαλάω», το οποίο είναι υπερώνυμο στη σειρά των ρημάτων) επειδή η έννοια την οποία δηλώνει, προσδιορίζεται από λιγότερα χαρακτηριστικά καθώς δεν περιέχει το χαρακτηριστικό της εκτίμησης της μεταβολής, ούτε της αρνητικής, όπως το ρήμα «χαλάω» (και τα υπόλοιπα που σημαίνουν όλα «αλλάζω προς το χειρότερο»), αλλά ούτε και της θετικής, όπως π.χ. τα *σιτεύω, ωριμάζω* κ.α. που δηλώνουν αλλαγή προς το καλύτερο. Έτσι, το ουδέτερο **αλλάζω** που συμπεριλαμβάνει και τις δύο δυνατότητες, μπορεί να υποκαθιστά το καθένα από τα υπώνυμά του.

Προκειμένου για τη σημασία της λέξης «**ποτάμι**» είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι είναι ονομασία μιας υδάτινης έκτασης, μιας μάζας νερού (1), η οποία χαρακτηρίζεται επιπλέον από τα εξής: έχει ορισμένες διαστάσεις (2) και ορισμένο σχήμα (3), το νερό αυτό τρέχει, δηλαδή είναι «ρεύμα», και όχι στάσιμο νερό (4). Η κατεύθυνση της κίνησης του νερού είναι οριζόντια, δηλ. «κυλάει» πάνω στο έδαφος και δεν πέφτει από πάνω προς τα κάτω (5). Το νερό είναι γλυκό, όχι αρμυρό (6), και εν λόγο «υδάτινη μάζα» είναι φυσικής και όχι τεχνητής προέλευσης (7). Όλα αυτά, εκτός του (1), αποτελούν τα διαφοροποιητικά σημασιολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι απαραίτητα για τη διαφοροποίηση της δοσμένης λέξης από τις άλλες – πράγμα που γίνεται μέσα από μια σειρά

παραδειγματικών αντιθέσεων. Όσον για το χαρακτηριστικό (1), αυτό αποτελεί την κοινή βάση της αντίθεσης.

Έτσι, το (2) αντιδιαστέλει τη λέξη **ποτάμι** από τα *ρυνάκι, αυλάκι, ρέμα, ρεματιά*.

Η. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ορισμός.

Νεολογία ονομάζουμε το φαινόμενο της λεξιλογικής ανανέωσης.

Νεολογισμό ονομάζουμε το προϊόν της λεξιλογικής ανανέωσης, δηλαδή μια λεξική μονάδα που προστίθεται στο γλωσσικό κώδικα. Η λέξη αυτή μπορεί να είναι πρόσφατα δημιουργημένη ή δανεισμένη πρόσφατα από ξένη γλώσσα.

Σημασιολογικός νεολογισμός είναι η νέα σημασία μιας παλιότερης λέξης π.χ. η *τράπεζα*.

Ο νεολογισμός εξυπηρετεί νεότερες ανάγκες γλωσσικής επικοινωνίας.

Αντίθετη λέξη στο νεολογισμό είναι ο **αρχαϊσμός**.

ΝΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΝΟΜΑΤΙΚΕΣ ΛΕΞΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Με μορφολογικά κριτήρια διακρίνουμε τρία είδη ονοματικών λεξικών φράσεων που είναι νεολογισμοί για τη νεοελληνική: τις συνταγματικές μονάδες, τα παραθετικά σύνθετα και τα αρκτικόλεξα.

1. Συνταγματικές μονάδες.

Οι συνταγματικές μονάδες είναι δύο ειδών:

α) Επίθετο + ουσιαστικό.

Το ουσιαστικό αποτελεί το προσδιοριζόμενο και το επίθετο τον προσδιορισμό.

Π.χ. *πολιτικός μηχανικός, παιδική χαρά, νευρικό σύστημα*.

β) Ουσιαστικό + ουσιαστικό σε Γενική πτώση.

Ποικίλες είναι οι σχέσεις που εκφράζει το ουσιαστικό σε Γενική σε σχέση με το προσδιοριζόμενο του που είναι το ουσιαστικό κεφαλή. Το ουσιαστικό σε Γενική μπορεί να δηλώνει εξάρτηση, τόπο, χρόνο, σκοπό, προέλευση, περιεχόμενο κτλ.

Π.χ. *φακοί επαφής, γλυκό (του) κουταλιού, μουσική δωματίου, ώρες αιχμής*.

2. Παραθετικά σύνθετα.

Παραθετικό σύνθετο είναι η λεξική ονοματική φράση που αποτελείται από δύο ομοιόπρωτα ουσιαστικά σε σχηματισμό κατά παράταξη π.χ. *νόμος-πλαίσιο*. Ο σχηματισμός αυτός είναι αντίθετος με τον υποχρεωτικό κανόνα της νεοελληνικής γλώσσας που ορίζει ότι σε μια ακολουθία από δύο ουσιαστικά το δεύτερο απρόθετο ουσιαστικό μπαίνει σε πτώση Γενική (π.χ. η μελέτη του βιβλίου).

Τα παραθετικά όμως σύνθετα είναι σχηματισμοί που ξεκίνησαν από μεταφραστικά δάνεια από τη γαλλική και την αγγλοαμερικανική και κατακτούν τη νεοελληνική γλώσσα. Δίνουν έναν τόνο «μοντέρνο» υφολογικά στο λόγο και αποτελούν για τη νεοελληνική νέο είδος σύνθεσης, που χαρακτηρίζεται από εξαιρετική συντομία και ίσως υποβλητική ικανότητα.

Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους των παραθετικών συνθέτων μπορούν να ενταχθούν σε τέσσερις κατηγορίες:

α) **Σχέση κατηγορουμένου.** Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα που παραλείπουν το συνδετικό είναι και που το δεύτερο συστατικό τους λειτουργεί ως κατηγορούμενο. Π.χ. *εστιατόριο-ταβέρνα, αρχιτέκτονας-μηχανικός, εφέτης-ανακριτής, νευρολόγος-ψυχίατρος*.

β) **Μεταφορική σχέση.** Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα που παραλείπουν έναν όρο κοινό στα δύο συστατικά του παραθετικού συνθέτου, ο οποίος επιτρέπει μια σύγκριση που δεν εξωτερικεύεται όμως στα πλαίσια του παραθετικού συνθέτου. Π.χ. *ξενοδοχείο-μαμούθ, άνθρωπος-πουλί, ταξίδι-αστραπή, παιδί-θαύμα, άνθρωπος-φυτό, λέξη-κλειδί*. Οι δύο όροι δεν είναι υποχρεωτικό να συμφωνούν κατά τον αριθμό, την πτώση και το γένος. Εδώ δεν επιτρέπεται η αντιστροφή της σειράς των όρων. Το δεύτερο συνθετικό αποκτά επιθετική αξία εκφράζοντας την ποιότητα σε πολύ υψηλό βαθμό.

γ) **Σχέση συμπληρώματος.** Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα των οποίων το β' συστατικό αποτελεί συμπλήρωμα του α', δηλαδή παίζει ρόλο αντικειμένου ή εμπρόθετου προσδιορισμού, π.χ. *πωλήσεις-ρεκόρ, εκδήλωση-ομιλία, στοιχείο-έκπληξη, συγκέντρωση-συζήτηση*. Στην περίπτωση που το β' συστατικό παίζει ρόλο αντικειμένου, το στοιχείο που παραλείπεται είναι ένα

ρήμα, π.χ. *στοιχείο*-[προκαλεί, δημιουργεί]-*έκπληξη*, ενώ στην περίπτωση που το β' συστατικό παίζει ρόλο εμπρόθετου προσδιορισμού παραλείπεται μια πρόθεση, π.χ. *εκδήλωση*-[με]-*ομιλία*.

δ) **Συμπλεκτική σχέση**. Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα σε Γενική πτώση που αποτελούν προσδιορισμό ενός ουσιαστικού με το χαρακτηριστικό και δημιουργούνται με την παράλειψη γραμματικών λέξεων όπως είναι τα άρθρα και ο συμπλεκτικός σύνδεσμος και. Π.χ. (συνάντηση) *Παπαντρέου - Κυπριανού*, (αγώνας) *Ολυμπιακού - Παναθηναϊκού*, (αδελφοποίηση) *Πειραιά - Μαριούπολης*.

3. **Αρκτικόλεξα.**

Αρκτικόλεξο ονομάζουμε τη λεξική ονοματική φράση που γενικά αναπαριστάνεται γραπτά με το πρώτο κεφαλαίο γράμμα κάθε λέξης της. Π.χ. *Ο.Τ.Ε.* = Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος, *Η.Π.Α.* = Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Τα αρκτικόλεξα έχουν τα ακόλουθα **χαρακτηριστικά**: είναι προϊόντα του γραπτού λόγου, ανήκουν στους συντομευμένους τύπους λεξικών μονάδων και αποδίδουν τη μεγαλύτερη δυνατή οικονομία στο γραπτό και στον προφορικό λόγο, είναι μη αιτιολογημένα γλωσσικά σημεία, είναι άκλιτα, ανήκουν στη γραμματική κατηγορία των ουσιαστικών και ειδικότερα στα κύρια ονόματα γι'αυτό αποδίδονται με κεφαλαία γράμματα.

Η συντόμευση στα αρκτικόλεξα γίνεται κατά τους εξής τρόπους (τα γραμματικά μορφήματα, π.χ. τα άρθρα παραλείπονται: *Ι.Μ.Χ.Α.* = **Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου**):

α) Το αρκτικόλεξο σχηματίζεται από το πρώτο γράφημα καθεμιάς από τις λέξεις της ονοματικής φράσης από την οποία προέρχεται, π.χ. *Δ.Ε.Η.* = **Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού**, *Ε.Ι.Υ.Α.Α.Π.Ο.Ε.* = **Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλινοστούντων Ομογενών Ελλήνων**, *Ε.Ο.Κ.* = **Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα**.

β) Το αρκτικόλεξο σχηματίζεται από ένα ελάχιστο συλλαβικό κομμάτι καθεμιάς από τις λέξεις της ονοματικής φράσης από την οποία προέρχεται, π.χ. *ΕΛ.ΤΑ.* = **Ελληνικά Ταχυδρομεία**, *ΕΛ.ΚΕ.ΠΑ.* = **Ελληνικό Κέντρο**

Παραγωγικότητας, ΕΛ.ΑΣ. = Ελληνική Αστυνομία, ΠΡΟ-ΠΟ. = Πρόγνωση Ποδοσφαίρου.

γ) Το αρκτικόλεξο σχηματίζεται με την ανάμειξη των δύο προηγούμενων τρόπων συντόμευσης, π.χ. ΕΛ.ΔΥ.Κ. = Ελληνική Δύναμη Κύπρου, Ε.ΥΔ.Α.Π. = Εταιρεία Υδρεύσεως και Αποχετεύσεως Πρωτεύουσας.

Από το σύνολο των αρκτικόλεξων του γραπτού λόγου μόνο ένα μικρό μέρος θα υιοθετήσει ο προφορικός λόγος, και ειδικότερα τα αρκτικόλεξα που έχουν υψηλή συχνότητα και όσα δεν παρουσιάζουν δυσπρόφερα συμφωνικά συμπλέγματα.

Τα γράμματα που αποτελούν τα αρκτικόλεξα και τα οποία υιοθετεί ο προφορικός λόγος άλλοτε προφέρονται το καθένα χωριστά όπως προφέρονται στο νεοελληνικό αλφάβητο, π.χ. *Κ.Κ.Ε.* (κάπα κάπα έψιλον) = Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, είτε προφέρονται το ένα ύστερα από το άλλο σύμφωνα με τους κανόνες προφοράς της λέξης, π.χ. *Σ.Ε.Α.Μ.Ε.* (σέλμε) = Σχολή Επιμόρφωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης. Εάν πάλι ένα αρκτικόλεξο που υιοθέτησε ο προφορικός λόγος δεν μπορεί να προφερθεί ως μία λέξη, όλα ή ορισμένα σύμφωνα του συνοδεύονται από συνοδίτη φθόγγο, που μπορεί να είναι το [i] ή το [u], π.χ. *Φ.Μ.Σ.* [fimusú] = Φυσικο-Μαθηματική Σχολή.

Τα αρκτικόλεξα που είναι ιδιαίτερα συχνά στον προφορικό λόγο σχηματίζουν παράγωγα σύμφωνα με τους ίδιους λεξικούς σχηματιστικούς κανόνες, που διέπουν τις μονολεκτικές λεξικές μονάδες της νεοελληνικής γλώσσας, π.χ. *Α.Ε.Κ.* > *Αεκτζής*, *Ν.Α.Τ.Ο.* > *νατοϊκός*.

Υπάρχουν λέξεις που προέρχονται από ξένα αρκτικόλεξα αλλά στη νεοελληνική δε θεωρούνται πια αρκτικόλεξα, π.χ. *ραντάρ* (< *Ra(dio) D(etecting) A(nd) R(anging)* = ηλεκτρομαγνητική επισήμανση και εμβέλεια), *λείζερ* (< *L(ight) A(mplification) (by) S(timulated) E(mission) (of) R(adiation)* = ενίσχυση φωτός με εξαναγκασμένη εκπομπή).

Ως το 19^ο αιώνα τα αρκτικόλεξα εμφανίζονται ως περιθωριακό φαινόμενο, όμως τον 20^ο αιώνα και ιδίως μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο πολλαπλασιάζονται ραγδαία και αγκαλιάζουν ποικίλα λεξιλόγια, όπως το αθλητικό, το πολιτικό, το

διοικητικό, το στρατιωτικό, διάφορους οργανισμούς και υπηρεσίες κλπ. Το φαινόμενο της δημιουργίας αρκτικολέξων οφείλεται σε ξένη επίδραση ιδίως αγγλοαμερικανική, και η ταχύτατη εξάπλωση σε λόγους πρακτικούς.

Θ. ΝΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

Ορισμός.

Δανεισμός είναι το φαινόμενο κατά το οποίο μια γλώσσα Γ1 δανείζεται ένα στοιχείο που της λείπει από μια άλλη γλώσσα Γ2, η οποία το διαθέτει. Ειδικότερα για το νεολογικό δανεισμό της νεοελληνικής, Γ2, δηλαδή, πηγές δανεισμού, είναι κυρίως η αγγλοαμερικανική και η γαλλική. Το προϊόν του δανεισμού είναι το **δάνειο**.

Δανεισμός σημαίνοντος και σημαιομένου

Οι γλώσσες δανείζουν και δανείζονται με μεγαλύτερη ευκολία στοιχεία που ανήκουν στα ελεύθερα μορφήματα (= οι απλές, όχι σύνθετες λέξεις). Έτσι οι γλώσσες δανείζονται κυρίως λεξικές μονάδες, δηλαδή πλήρη γλωσσικά σημεία. Οι περισσότερες δάνειες λεξικές μονάδες ανήκουν στη γραμματική κατηγορία του ουσιαστικού, χωρίς να αποκλείονται τα ρήματα και τα επίθετα. Τα άκλιτα (επιρρήματα, προθέσεις, επιφωνήματα) η Γ1 τα δανείζεται για υφολογικούς λόγους.

Η Γ1 μπορεί να δανειστεί από τη Γ2 προθήματα ή επιθήματα, αφού όμως έχει προηγηθεί το στάδιο δανεισμού λεξικών μονάδων με το συγκεκριμένο πρόσφυμα, π.χ. *αζούρ* < γαλ. *ajour* – *αζουρέ* < γαλ. *ajouré*, *σαπούνι* – *σαπουν-έ*.

Πολύ σπάνια η Γ1 δανείζεται γραμματικά στοιχεία από τη Γ2, γιατί κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές δομικές αλλαγές. Αυτό μπορεί να συμβεί αν υπάρξουν ειδικές εξωγλωσσικές συνθήκες, όπως λ.χ. με την εγκατάσταση του αλλόγλωσσου κατακτητή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ανάμεσα στους δάνειους νεολογισμούς της νεοελληνικής γλώσσας δεν υπάρχει κανένα γραμματικό στοιχείο. Το μόρφημα *-s* που η αγγλική χρησιμοποιεί για να σχηματίσει τον πληθυντικό των ομαλών ουσιαστικών και που εμφανίζεται σε ορισμένα δάνεια π.χ.

τανκς, φιλμς δεν αποτελεί με κανένα τρόπο δάνειο μόρφημα για τη νεοελληνική γλώσσα.

Ο δανεισμός δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως τυχαία οξεία ασθένεια που πρέπει να σπεύσουμε να τη θεραπεύσουμε. Άλλωστε όλες οι γλώσσες μεγάλων πολιτισμών, όπως π.χ. η αρχαία ελληνική, η λατινική, η αραβική, η γαλλική, η αγγλική κατέφυγαν στο δανεισμό, αλλά συγχρόνως έδειξαν μεγάλη ικανότητα για αφομοίωση των δανείων.

Ο δανεισμός αποτελεί ένα από τα μέσα στα οποία καταφεύγουν οι γλώσσες για να ανανεωθούν, είναι η απαραίτητη ποσότητα οξυγόνου για την επιβίωσή τους και για το λόγο αυτό είναι μια φυσική διαδικασία κατά την εξέλιξη των γλωσσών, ένα μόνιμο δεδομένο, ένα γλωσσικό σημάδι στενών εξωγλωσσικών σχέσεων, που επιδέχεται πολύπλευρη ανάλυση και όχι μόνο από τη σκοπιά της γλωσσολογίας.

Από τις ξένες γλώσσες που επιδρούν στη νεοελληνική κατά τον 20^ο αι. αναμφίβολα σημαντική θέση κατέχουν η γαλλική και η αγγλοαμερικανική. Υπάρχουν βέβαια επιδράσεις και άλλων γλωσσών π.χ. της γερμανικής *νιξ* < *nichts*, *σβάστικα* < *swastika*, της ρωσικής *σαμοβάρ*, *βότκα*, *σπούτνικ*, *τρόικα*, *πογκρόμ*, *μπολσεβίκος*, *περεστρόικα*, *γκλάσνοστ*, της ιταλικής *σπαγγέτι*, *μινετιρόνε*, *ντόλτσε βίτα*, *ντίβα* κλπ.

Διακρίνονται ο **λεξικός δανεισμός** και **σημασιολογικός δανεισμός**.

Λεξικός δανεισμός ονομάζεται ο δανεισμός από τη Γ1 λεξικής μονάδας (έκφρασης/σημαίνοντος και περιεχομένου/ σημασιολογικού) που μπορεί είτε να είναι προσαρμοσμένη στο σύστημα είτε όχι. Τα προϊόντα του ονομάζονται **λεξικά δάνεια**, π.χ. *μαρκέτιγκ* < αμερ. *marketing*.

Σημασιολογικός δανεισμός (δανεισμός σημασιολογικού) – πρόκειται για νέα σημασία που αποκτά ένα γλωσσικό σημείο που ήδη υπάρχει στη Γ1, η οποία τη δανείζεται από τη Γ2. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει νέο σημαίνον, γίνεται δύσκολη η συλλογή του σημασιολογικού δανείου, που δεν γίνεται συνήθως αντιληπτό από το μέσο ομιλητή. Ο δανεισμός σημασιολογικού παρουσιάζεται ως απροσδόκητη σημασιολογική μεταβολή μιας λεξικής μονάδας, δηλ. που δεν

προέρχεται από φυσιολογική εξέλιξη. Π.χ. *ανεβάζω* (θεατρικό έργο) < γαλλ. monter, *πέφτει* (η μόδα) ‘περνά’ < γαλλ. tomber.

Άλλοι τύποι είναι τα **μεταφραστικά δάνεια ή εκτυπώματα (calque)**. Αυτά συμβαίνουν όταν η Γ1 δανείζεται τη σχέση ανάμεσα στην έκφραση και στο περιεχόμενο, δημιουργεί νέο γλωσσικό σημείο που είναι αποτέλεσμα μετάφρασης ξένου πρότυπου, του οποίου το σημαίνον προέρχεται από το υλικό της Γ1. Διακρίνουμε τρεις κατηγορίες:

α) λεξικές μονάδες που προέρχονται από πιστή μετάφραση του ξένου προτύπου, διεθνώς γνωστές ως calques ‘μεταφραστικά δάνεια’, π.χ. *σιδηρόδρομος* < γαλλ. chemin de fer, *πύργος ελέγχου* < αγγλ. control tower.

β) λεξικές μονάδες που προέρχονται από ελεύθερη μετάφραση του ξένου προτύπου. Η συλλογή τους είναι εξαιρετικά δύσκολη και γίνεται σε μεγάλο βαθμό με εξωγλωσσικά κριτήρια, π.χ. *ηλεκτρονικός υπολογιστής* < αγγλ. computer, *κλιματισμός* < αγγλ. air-conditioning.

γ) λεξικές μονάδες που προέρχονται από πιστή μετάφραση του τύπου της Γ2 που αποτελείται από ένα (το άλλο είναι συνήθως λατινικό) ή και δύο ΑΕ μορφήματα, π.χ. υβρίδια: *ταξίμετρο* < γαλλ. taximètre, *τηλεόραση* < αγγλ. television, *γραφειοκρατία* < γαλλ. bureaucratie.

Ιδιαίτερη θέση στο φαινόμενο του δανεισμού κατέχουν οι **διεθνισμοί** π.χ. *τηλέφωνο*, *κουλτούρα*. Διεθνισμοί θεωρούνται οι μονάδες που η Γ1 δανείζεται επειδή τις συναντά και σε άλλες γλώσσες,

α) γιατί είναι αρνητικά σημαδεμένες ως προς την εθνική καταγωγή,

β) γιατί είναι ασημάδευτες ως προς την εθνική καταγωγή.

Βέβαια ιδιαίζουσα θέση στο θέμα των διεθνισμών κατέχει η αρχαία ελληνική η οποία μαζί με τη λατινική ως γλώσσες περιωπής προμηθεύουν στη γαλλική και την αγγλοαμερικανική, κυρίως τους τρεις τελευταίους αιώνες, τα στοιχεία για το σχηματισμό των διεθνισμών. Τους διεθνισμούς αυτούς, που αποτελούν λόγια παράγωγα ή σύνθετα μιας σύγχρονης γλώσσας υψηλού πολιτισμού, και που το αντικείμενο αναφοράς τους ενσωματώνει απρόσκοπτα, αν τους δανειστεί π.χ. *αεροδρόμιο*, *ακουστική*, *ένζυμο*, *ηλεκτρισμός*, *ηλεκτρόλυση*, *θερμόμετρο*,

αντιβιοτικό, αλογόνο, αστροναύτης, βιονικός, ελικόπτερο, κυβερνητική, οστεοπάθεια, τεχνολογία, τηλέγραφος, μαγνητόφωνο, μικρόβιο, οικολογία, τηλέφωνο, φωτογραφία, ψυχόδραμα, μετεωρολογία, σπηλαιολόγος, θρόμβωση.

Αντιδάνεια είναι οι ετυμολογικά λαϊκές λεξικές μονάδες που η Γ1 τις δανείζεται από τη Γ2, στην οποία όμως τις είχε δανειστεί (εξολοκλήρου ή μόνο τη βάση τους) σε προηγούμενη φάση της ιστορίας της π.χ. νεοελληνικό *καναπές* <γαλλ. *canapé* < λατ. *canopeum* < αρχ. ελλην. *κωνωπέιο*, *λάστιχο* < ιταλ. *elastico*, < λατ. *elasticus*. < μγν. *ελαστός* (*ελαστικός*). Πρόκειται συνεπώς για μια αλυσιδωτή αλληλουχία δανεισμών, όπου ο πρώτος και ο τελευταίος κρίκος ανήκουν στην ίδια γλώσσα. Οι διεθνισμοί όπως *αεροπλάνο*, *φωτογραφία* δεν πληρούν τις προϋποθέσεις, για να θεωρηθούν αντιδάνεια.

Ψευδοδάνεια είναι οι λεξικές μονάδες που το σημαίνουν τους μοιάζει να προέρχεται από μια Γ2 αλλά που στην ουσία πρόκειται για δημιουργίες της Γ1 με στοιχεία από τη Γ2 κατά μίμηση των δανείων από ψυχολογικούς λόγους, γιατί η Γ2 είναι γλώσσα γοήτρου, όπως π.χ. ονόματα μάρκας προϊόντων, στα οποία ο κατασκευαστής δίνει ξένη ονομασία, για να πείσει τον καταναλωτή για την υψηλή ποιότητα του προϊόντος, ότι δηλαδή είναι εισαγόμενο από ευρωπαϊκή χώρα π.χ. *στρωματέξ*, *καλμόλ*, *softex*, *syrtext*, *plastex*.

Κωδικοποίηση είναι η διαδικασία ενσωμάτωσης, υιοθέτησης στοιχείου στο λεξιλογικό σύστημα της Γ1, π.χ. *τρακτέρ*.

Προσαρμογή είναι η διαδικασία μεταβολής ενός στοιχείου προς την κατεύθυνση της αφομοίωσής του στο σύστημα της Γ1 π.χ. *τρακτέρι*. Στο πέρασμα από τη Γ1 στη Γ2 δεν πρέπει να δούμε μια μηχανική ή παθητική μίμηση, αλλά μάλλον μια γλωσσική δημιουργία μικρότερου ή μεγαλύτερου βαθμού:

α) ο μικρότερος βαθμός είναι η προσαρμογή του δανείου (φωνολογική, μορφολογική, σημασιολογική),

β) μέσος βαθμός δημιουργίας είναι ο σχηματισμός παραγώγων και συνθέτων,

γ) υψηλός βαθμός δημιουργίας είναι ο σχηματισμός μεταφραστικών δανείων π.χ. *football* > *ποδόσφαιρο* με ύψιστο βαθμό δημιουργίας το σχηματισμό

παραγώγων και συνθέτων με βάση τα μεταφραστικά δάνεια, π.χ. *ποδόσφαιρο* > *ποδοσφαιριστής, ποδοσφαιρικός*.

Ξενισμός είναι ένα γλωσσικό σημείο του οποίου το σημείο αναφοράς είναι χαρακτηριστικά ξένο. Ο ξενισμός σε αντίθεση με το δάνειο δεν φιλοδοξεί να υιοθετηθεί από τη Γ1. Χρησιμοποιείται στο λόγο της Γ1 (προφορικό και γραπτό) ως ξένη λέξη που εκφράζει μια ξένη πραγματικότητα και που επιθυμεί να παραμένει ξένη. Συχνά παρουσιάζεται με ξένα (συνήθως λατινικά) γραπτά σύμβολα. Π.χ. *το κανκάν, το γουέστερν, Σνούπι, λούκι λουκ couner κλπ.*

Ο δανεισμός οφείλεται στα δίγλωσσα άτομα μιας γλωσσικής κοινότητας, που ως πρωτοπόροι λανσάρουν το δάνειο από τη Γ2 στη Γ1. Οι μονόγλωσσοι ομιλητές της Γ1, μιμούμενοι τους δίγλωσσους, ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια το δάνειο, το οποίο, σε περίπτωση γενίκευσης της χρήσης του από μεγάλο μέρος της γλωσσικής κοινότητας, θα αποτελέσει στοιχείο του λεξιλογικού συστήματος της Γ1.

Οι λόγοι δανεισμού είναι **δηλωτικοί** δηλαδή υλικοί, οικονομικοί, πνευματικοί ή πολιτιστικοί, σε περιπτώσεις λεξιλογικής υστέρησης της Γ1, όταν παρουσιάζεται στη Γ1 η ανάγκη να δηλώσει νέα αντικείμενα, νέα προϊόντα, νέα επιτεύγματα της τεχνολογίας, νέες έννοιες. Μαζί με τα αντικείμενα εισάγεται και ο όρος που τα δηλώνει.

Οι λόγοι είναι **συνυποδηλωτικοί** (ψυχολογικοί) δηλαδή η Γ1 δανείζεται για ευφημιστικούς λόγους π.χ. *αποχωρητήριο* > *τουαλέτα*, για ανανέωση του συναισθηματικού λεξιλογίου π.χ. *αγάπη μου* > *ντάρλιγκ*, για να δώσει υποβλητική αξία σε ένα προϊόν που διαφορετικά κινδυνεύει να θεωρηθεί ευτελές, για λόγους σνομπισμού όταν ο ομιλητής θέλει να δείξει στους συνομιλητές του ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει έναν κώδικα με γόητρο π.χ. αντί για το νεοελληνικό *γεια*, χρησιμοποιεί το γαλλικό *ορεβουάρ*, το αγγλικό *μπάι μπάι*, το ιταλικό *τσάο*, αντί του νεοελλ. *συγγνώμη*, χρησιμοποιεί τα: *παρντόν, σόρι*.

Η νεοελληνική γλώσσα μέχρι το β' παγκόσμιο πόλεμο δανειζόταν σχεδόν αποκλειστικά από τη γαλλική, γιατί

1) η γαλλική γλώσσα ήταν διεθνής (γλώσσα της διπλωματίας, αλληλογραφίας κλπ.),

2) υπήρχε πνευματική συγγένεια ανάμεσα στους δύο λαούς,

3) υπήρχε τεχνολογική υπεροχή της Γαλλίας.

Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο η γαλλική άρχισε να υποχωρεί λόγω της απότομης πολιτικής και οικονομικής ανόδου της Αμερικής. Ο τρόπος ζωής των ΗΠΑ αποτελεί το νέο πρότυπο: η καταναλωτική κοινωνία, η παντοδυναμία του χρήματος (το δολλάριο αποτελεί την παγκόσμια νομισματική βάση), η παραμυθένια ζωή (Χόλυγουντ). Ακόμη η γρήγορη οικονομική άνοδος των Ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ, η μουσική τζαζ μπροστά σε τεράστια ακροατήρια, το ροκ, η κόκα κόλα, οι καουμπόηδες επηρεάζουν τη στροφή προς την Αμερική. Τώρα λοιπόν η νεοελληνική δανείζεται από την αγγλοαμερικανική γλώσσα.

Όμως ούτε η γαλλική ούτε η αγγλική γλώσσα μπόρεσαν να επηρεάσουν τη δομή της νεοελληνικής, όπως η ελληνική επηρέασε παλιότερα π.χ. τη δομή της γαλλικής, ή όπως η γαλλική τη δομή της αγγλικής. Για μια γλώσσα σημασία έχει να παραμείνουν ανέπαφα τα πιο αυστηρά δομημένα επίπεδά της, εκείνα δηλαδή που της δίνουν τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της: σχηματιστικοί κανόνες, κανόνες συμφωνίας των όρων, σειρά των όρων, γραμματικά μορφήματα κλίσης κλπ.

I. ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ – ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ

Ιδιωτισμοί λέγονται οι στερεότυπες εκφράσεις που δεν κατασκευάζονται από τον ομιλητή, αλλά χρησιμοποιούνται επειδή έχει προηγηθεί κάποια διαδικασία απομνημόνευσης. Οι ιδιωτισμοί δεν αναλύονται σύμφωνα με τους γραμματικούς κανόνες της νεοελληνικής. Αποτελούν πρωτότυπο δημιούργημα κάθε γλώσσας, γι'αυτό και δεν μεταφράζονται συνήθως κατά λέξη από μιά γλώσσα σε άλλη. Π.χ.: *παίζω με τη φωτιά, κάλλιο αργά παρά ποτέ, μου τη δίνει, κάτι τρέχει στα γύφτικα, κουτσά στραβά, τρώει άχυρα, στα κουτουρού, μάνι μάνι, εκ γενετής, άρον άρον, στο*

άψε σβήσε, φύρδην μίγδην, βγάζω στη φόρα, αριά και που, τη γλίτωσα, πυρ και μανία, περί ανέμων και υδάτων, πιπιλίζω το μυαλό μου, πατείς με πατώ σε κλπ. Οι περιορισμοί των ιδιωτισμών συνίστανται στην υποχρεωτική παρουσία ορισμένων μορφικών στοιχείων (γραμματικές κατηγορίες, τροπικότητες, αδύνατοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου, απρόσωπα ρήματα), π.χ. *κόβω καρφιά* (μόνο στον πληθυντικό), *όπου φύγει φύγει* (μόνο στο γ' πρόσωπο), *την πάτησα την πεπονόφλούδα* (μόνο στην ενεργητική φωνή), *θα σου τις βρέξω* (μόνο σε αποφαιτική πρόταση), *δεν τα βάζω κάτω* (μόνο σε αρνητική πρόταση), *τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι;* (μόνο σε ερωτηματική πρόταση), *πέσε πίτα να σε φάω* (μόνο στην προστακτική) κτλ.

Χαρακτηριστικά των ιδιωτισμών: Στους ιδιωτισμούς παραλείπονται στοιχεία όπως το ρήμα **είναι** στις παρομοιώσεις, π.χ. *σπουδαία τα λάχανα, ανεμομαζώματα διαβολοσκορπίσματα, να παιδί να μάλαμα*.

Μπορεί να επαναλαμβάνεται η ίδια ή συνώνυμη ή αντίθετη λεξική μονάδα και να παρατίθεται **ασύνδετα**, με το σύνδεσμο **και** ή την πρόθεση **για**, π.χ. *όλοι όλοι, καλά καλά, άκρες μέσες, αύριο μεθαύριο, μέρα νύχτα, χειμώνα καλοκαίρι, κουτσά στραβά, αριά και που, λύνει και δένει, πέρα για πέρα*.

Οι ιδιωτισμοί καταχωρούνται στα λεξικά στην αλφαβητική σειρά της πρώτης μη γραμματικής λεξικής μονάδας, π.χ. *φόβος και τρόμος* στο λήμμα **φόβος**. Οι λόγιοι ιδιωτισμοί (*έτερον εκάτερον, άρον άρον*) συνήθως φιλοξενούνται σε ειδικούς πίνακες στο τέλος του λεξικού.

ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΟΙ

Ιδιωματισμός – 1) κάθε χαρακτηριστικό στοιχείο ιδιώματος ή διαλέκτου,
2) έκφραση της οποίας η σημασία δεν προκύπτει από τον συνδιασμό των σημασιών των λέξεων που την αποτελούν. ΣΥΝ. ιδιωτισμός.

Είναι καλό να γίνεται διάκριση ανάμεσα στο ιδιωματισμός και ιδιωτισμός.

Ιδιωματισμός είναι κάθε γλωσσικό στοιχείο (φωνητικό, γραμματικό, συντακτικό, λεξιλογικό) που αναφέρεται σε γλωσσικά ιδιώματα ή διάλεκτο της ελληνικής.

Φωνητικοί ιδιωματισμοί: π.χ. *γιομάτος* – *γεμάτος*, *κατρέφτης* – *καθρέφτης*, *πέντε* [*pende* – *pede*], *πιδί* – *παιδί*.

Μορφολογικοί ιδιωτισμοί: π.χ. *αγάπαγα* – αγαπούσα, *φαινόσαντε* – φαίνονται.

Συντακτικοί ιδιωτισμοί: π.χ. *φαίνεται μου* – μου φαίνεται, *με δίνει* αντί του κοινού – μου δίνει.

Λεξιλογικοί ιδιωτισμοί: π.χ. *χάμω* – κάτω, *ταχιά* – αύριο, *ομορφάδα* – ομορφιά, *κένωσε στο πιάτο* – άδειασε, *σερβίρισε*, *βάλε στο πιάτο*.

Αντίθετα, ο ιδιωτισμός είναι κάθε λεξιλογική φράση της κοινής ελληνικής, που αποτελεί ιδιαίτερη έκφραση με μεταφορική συνήθως σημασία. Π.χ. *το 'βαλε στα πόδια*, *τρώει ξύλο* κ.τ.ο.

ΙΑ. ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

Λεξικογραφία είναι η πρακτική σύνταξης λεξικών καθώς και η θεωρητική ανάλυση αυτής της πρακτικής.

Λεξικό μιας γλώσσας είναι το σύνολο των μονάδων που έχει στη διάθεσή της ολόκληρη η κοινότητα, για να επικοινωνήσει. Το λεξικό είναι μια ανοιχτή τάξη όπου μπορούμε να προσθέσουμε νέα στοιχεία χάρη στα δάνεια, στην παραγωγή, στη σύνθεση ή στη μετατόπιση της σημασίας. Δεν μπορούμε όμως να μεγαλώσουμε τον αριθμό των αντωνυμιών, των προθέσεων, των συνδέσμων κλπ. που ανήκουν στις κλειστές τάξεις.

Οι λεξικογράφοι συναντούν στη δουλειά τους το δύσκολο πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ των τύπων και των σημασιών, όπως π.χ. *το κλίμα* – *το κλήμα*, *το τείχος* – *ο τοίχος*, *λειτουργεί* (η μηχανή) – *λειτουργεί* (ο ιερέας), *η κόρη* (θυγατέρα) – *η κόρη* (τμήμα του ματιού) κλπ.

Τα λήμματα παρατίθενται συνήθως σε αλφαβητική σειρά με την ετυμολογία, τα ερμηνεύματα, τα γραμματικά στοιχεία, τα παραθέματα, τις παροιμιακές φράσεις, τους ιδιωτισμούς, τα συνώνυμα και τα αντίθετα. Ακολουθούν τα κύρια ονόματα και αρκτικόλεξα.

Η ενασχόληση με τη γλώσσα στο αρχαιότερο στάδιο συνδέεται, σε όλους τους λαούς, με πρακτικές κυρίως ανάγκες, όπως είναι η εκπαίδευση (εκμάθηση ανάγνωσης και γραφής), από τη μία, και η ερμηνεία και ο σχολιασμός γραπτών λογοτεχνικών κειμένων παλιότερων εποχών από την άλλη. Στην αρχαία

Μεσοποταμία, π. χ., ήδη τον 18^ο αι. π.Χ., και στην αρχαία Αίγυπτο τον 12^ο αι. π.Χ. υπήρχαν ειδικά λεξικογραφικά βοηθήματα – κατάλογοι λέξεων προς απομνημόνευση και αντιγραφή. Αυτά τα βοηθήματα προορίζονταν για την εξυπηρέτηση πρακτικών αναγκών εκμάθησης του συστήματος γραφής, το οποίο ήταν αρκετά δύσκολο (ασσυρο-βαβυλωνιακή γραφή – πάνω από 300 σύμβολα). Οι λέξεις ήταν ταξινομημένες κατά θεματικές-εννοιολογικές ενότητες, όπως *η γη, ο ουρανός, τα μέρη του ανθρώπινου σώματος, τα φυτά, τα ζώα, οι πόλεις, οι λαοί* κλπ. Υπήρχαν όμως και καθαυτό λεξικά, όπως π.χ. τα δίγλωσσα σουμερο-ακκαδικά στη Βαβυλωνία, τα οποία περιείχαν νομικούς όρους, ονομασίες δέντρων, κατοικίδιων και άγριων ζώων, όρους για διάφορα πήλινα σκεύη, για τρόφιμα, ποτά κλπ.

Οι Βαβυλώνιοι φιλόλογοι είχαν τη συνείδηση του φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού: λέξεις που αποτελούσαν ξένα δάνεια (από δυτικό-σημιτικές κυρίως γλώσσες) συνοδεύονταν από σχετική ένδειξη (ειδικό σύμβολο), γνωρίζουμε μάλιστα για κάποιες προσπάθειες σύνταξης ειδικών λεξικών ξενόγλωσσων λέξεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι ήδη κατά τα μέσα της 2^{ης} π.Χ. χιλιετηρίδας ορισμένα συστήματα γραφής (π.χ. το φοινικικό) χρησιμοποιούσαν ειδικά διαχωριστικά σύμβολα (παύλα ή τελεία πάνω από τη γραμμή) για τη δήλωση συνόρων μεταξύ των λέξεων.

Αξιόλογη παράδοση στον τομέα της λεξικογραφίας έχουν επίσης οι Ινδοί (κατά τα μέσα της 1^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ.), οι Έλληνες (5^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ.) και οι Κινέζοι (3^{ος} αι. π.Χ.). Η λεξικογραφική δουλειά σ'αυτές τις χώρες – ξεκινάει από πρακτικές ανάγκες και συνδέεται κυρίως με το σχολιασμό γραπτών λογοτεχνικών μνημείων (και ειδικά της γλώσσας τους) μιας παλιότερης εποχής. Στην Ινδία αυτή ήταν η αρχαιότερη διάλεκτος της σανσκριτικής γλώσσας, η «βεδική», στην οποία ήταν γραμμένα τα ιερά βιβλία, οι Βέδες (11^{ος}-10^{ος} αι. π.Χ.).

Στην Ελλάδα η άνθηση της λεξικογραφίας – ελληνιστική εποχή: ο Ζηνόδοτος (4^{ος}-3^{ος} αι. π.Χ.), ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος (3^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.), Απολλόδωρος ο Αθηναίος (2^{ος} αι. π.Χ.) κ.α. Σύγχρονοι Έλληνες λεξικογράφοι:

Γ. Μπαμπινιώτης, Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη, Χ. Σακελαρίου, Ν. Ανδριώτης, Α. Δημητρίου, Θ. Βοστταντζόγλου κ.α.

Όλα τα λεξικά διαιρούνται σε *εγκυκλοπαιδικά* και *φιλολογικά* (γλωσσολογικά).

Τα *εγκυκλοπαιδικά* λεξικά ορίζουν τις έννοιες, περιγράφουν διάφορα φαινόμενα σαν συστατικά της εξωγλωσσικής πραγματικότητας. Σ'αυτά τα λεξικά απουσιάζουν ορισμένες κατηγορίες λέξεων (αντωνυμίες, μόρια, επιρρήματα). Τα πιο γνωστά: “Українська радянська енциклопедія” в 17 томах (2-е вид. в 12 тт), “Енциклопедія українознавства”, Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΟΓΕΙΟΣ (Τ. 1-10). Στα εγκυκλοπαιδικά ανήκουν και τα λεξικά της ορολογίας.

Τα *φιλολογικά* λεξικά περιγράφουν τις λέξεις με τη μορφή και τη σημασία τους, ως γλωσσικά στοιχεία. Λεξικά: προφοράς, ορθογραφικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά, αντίστροφα (зворотні), συχνότητας, συνωνύμων, αντιθέτων, ομωνύμων, νεολογισμών, ιδεογραφικά (Тезаурус), ιδιωτισμών (φρασεολογισμών), ιδιωματισμών (διαλεκτισμών), ξένων δανείων, συντμήσεων, δίγλωσσα (τρίγλωσσα κ.α.) (κυρίως εκπαιδευτικά), λεξικά «ψεύτικων φίλων του μεταφραστή» κ.α.

IV. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ / ΛΙΤΕΡΑΤΟΥΡΑ 3 ΚΟΥΡΣΟΥ

Основна література

1. Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова / А.П. Грищенко. – К.: «Вища школа», 1993. – 366 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
3. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
4. Mackridge P. Η νεοελληνική γλώσσα / [μετάφραση: Κ.Ν.Πετρόπουλος] / P. Mackridge. – Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2000. – 532 σ.
5. Mirambel A. Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση / A. Mirambel. – Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1978. – 600 σ.
6. Mounin George, 1910 – [Clefs pour la linguistique. Ελληνικά] Κλειδιά για τη γλωσσολογία./ George Mounin; Μετάφραση Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1994.
7. Αδαμ Λ. Η μαγική Γλώσσα των Ελλήνων. – Αθήνα, 2003 / Λ. Αδαμ. – 460 σ.
8. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική. Μορφοφωνολογική ανάλυση / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
9. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986.
10. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986. – 38 σ.
11. Ανδριώτης Ν. Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής / Ν. Ανδριώτης. – Θεσσαλονίκη, 1992. – 436 σ.
12. Κεσόπουλου Α. Μαθαίνω σωστά τη γλώσσα μου (σε 107 λεξιλογικές ασκήσεις) / Α. Κεσόπουλου. – Μαλλιάρης-Παιδεία, 1990. – 144 σ.
13. Κεσόπουλου Α. Μαθαίνω σωστά τη γλώσσα μου (σε 160 λεξιλογικές ασκήσεις) / Α. Κεσόπουλου. – Μαλλιάρης-Παιδεία, 1990. – 224 σ.
14. Μότσιου Β. Στοιχεία λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία / Β. Μότσιου. – Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1994. – 251 σ.
15. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε. – Αθήνα, 1998. – 2035 σ.
16. Μπαμπινιώτης Γ. Θεωρητική γλωσσολογία / Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα, 1998. – 303 σ.
17. Μπαμπινιώτης Γ. Εισαγωγή στη Σημασιολογία / Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα, 1985. – 92 σ.
18. Σετάτος Μ. Σημειολογικές και γλωσσολογικές μελέτες / Μ. Σετάτος. – Θεσσαλονίκη, 1994.
19. Σετάτος Μ. Σημειολογικές και γλωσσολογικές μελέτες / Μ. Σετάτος. – Θεσσαλονίκη, 1998.
20. Σετάτος Μ. Τα ετυμολογικά και σημασιολογικά ζεύγη λόγιων και δημοτικών λέξεων της κοινής νεοελληνικής / Μ. Σετάτος. – Θεσσαλονίκη, 1969.

21. Συμεωνίδης Χ. Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία / Χ. Συμεωνίδης. – Θεσσαλονίκη : Κώδικας, 2000. – 122 σ.
22. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη σημασιολογία / Τ. Συμεωνίδου-Χριστίδου. – Θεσσαλονίκη : University studio press, 1998. – 183 σ.
23. Τριανταφυλλίδης Μ. Ξενηλασία ή ισοτέλεια. Άπαντα, τόμος 1^{ος} / Μ. Τριανταφυλλίδης. – Θεσσαλονίκη, 1963.
24. Τομπαΐδη Δ. Τα συνωνυμικά ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων της κοινής νεοελληνικής / Δ. Τομπαΐδη. – Αθήνα, 1978.
25. Τσοτσόλη Α.Χ. Lost in nitroland. Οι «ξένες λέξεις» στο νεανικό περιοδικό τύπο / Α.Χ. Τσοτσόλη. – Θεσσαλονίκη : University studio press, 2001. – 126 σ.
26. Χαραλαμπίδης Χ. Νεοελληνικός λόγος / Χ. Χαραλαμπίδης. – Αθήνα, 2001. – 397 σ.

**Додаткова література
та література для практичних занять та семінарів**

1. Откупщиков Ю. В. К истокам слова: Рассказы о науке этимологии / Ю. В. Откупщиков. – М. : Просвещение, 1986. – 176 с.
2. Αργυρίδη Μ. Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο ως βοηθητικό μέσο διδασκαλίας / Μ. Αργυρίδη. – Λάρισα : Εκδόσεις «Σκάλα», 1995. – 45 σ.
3. Δεμίρη-Προδρομίδου Ε. Η γλώσσα των ιδιωτισμών και εκφράσεων / Ε. Δεμίρη-Προδρομίδου. – Θεσσαλονίκη, 1983. – 140 σ.
4. Δεμίρη-Προδρομίδου Ε. Η γλώσσα των ιδιωτισμών και εκφράσεων. Βιβλίο ασκήσεων / Ε. Δεμίρη-Προδρομίδου. – Θεσσαλονίκη, 1985. – 103 σ.
5. Νεοελληνική γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Οργανισμός εκδόσεως διδακτικών βιβλίων. – Αθήνα, 1997. – 455 σ.
6. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής – Θεσσαλονίκη : Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 2007. – 1532 σ.
7. Λιαπής Β. Γλώσσα η ελληνική. Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη / Β. Λιαπής. – Θεσσαλονίκη : Εκδ. Βανιάς, 1994. – 211 σ.
8. Ελληνικά περιοδικά.

II. ΠΛΑΝΙ СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАР № 1

1. Λεξικολογία ως κλάδος της γλωσσολογίας.
2. Φώνημα ως ελάχιστη ηχηκή μονάδα. Μόρφημα. Είδη μορφημάτων.
3. Η σημασία των λέξεων.
 - α) Συγκεκριμένη και αφηρημένη σημασία.
 - β) Κυριολεξία και μεταφορά.
4. Λεξικά πεδία.
5. Ομώνυμα. Τα είδη τους.
6. Παρώνυμα. Τα είδη τους.
7. Πρακτικές ασκήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова / А.П. Грищенко. – К. : «Вища школа», 1993. – 366 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986. – 38 σ.
4. Κεσόπουλου Α. Μαθαίνω σωστά τη γλώσσα μου (σε 107 λεξιλογικές ασκήσεις) / Α. Κεσόπουλου. – Μαλλιάρης-Παιδεία, 1990. – 144 σ.
5. Μότσιου Β. Στοιχεία λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία / Β. Μότσιου. – Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1994. – 251 σ.
6. Νεοελληνική γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Οργανισμός εκδόσεως διδακτικών βιβλίων. – Αθήνα, 1997. – 455 σ.
7. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη σημασιολογία / Τ. Συμεωνίδη-Χριστίδου. – Θεσσαλονίκη : University studio press, 1998. – 183 σ.

Πρακτικές ασκήσεις

Άσκηση 1. Να χωρίσετε τις παρακάτω λέξεις στα μορφήματα απ'τα οποία αποτελούνται: *χιόνι, θα γράψω, είτε, μέσα, ανθρωποφάγος, χθες, δυνατός, ελληνικός, αμφιβάλλω.*

Άσκηση 2. Να διαχωρίσετε τις λέξεις που έχουν συγκεκριμένη σημασία από τις λέξεις με αφηρημένη σημασία: *η Κυριακή, πιάνω, έξυπνος, χαρούμενος, η βροχή, το μίσος, η τρύπα, ευγενικά, ο λύκος, ο δρόμος, χιονίζει, ο μήνας, σκέφτομαι.*

Άσκηση 3. Να σχηματίσετε φράσεις χρησιμοποιώντας τις παρακάτω λέξεις στην κυριολεκτική και τη μεταφορική τους σημασία:

Κυριολεξία

Μεταφορά

ανοίγω
κλείνω
κλίνω
σκοτεινός
βαρύς
χρυσός
σκληρός
βασιλεύει
καρδιά

Άσκηση 4. Να βρείτε συνώνυμα για καθένα από τα παρακάτω ρήματα:

1. πουλώ	2. πλένω
3. στολίζω	4. πληροφορώ.....
5. εξηγώ	6. φωνάζω

Άσκηση 5. Στις παρακάτω ομάδες συνώνυμων λέξεων υπάρχει από μια λέξη που είναι άσχετη με τις υπόλοιπες. Να διαγραφεί με μια πλάγια γραμμή.

Π.χ. αρχή – αφετηρία – ξεκίνημα – ~~αναποδιά~~ – εισαγωγή – πρόλογος

1. σίγουρος – ασφαλής – στερεός – χρήσιμος – σταθερός – ακλόνητος
2. έρευνα – μελέτη – γαλήνη – αναζήτηση – εξέταση – ψάξιμο
3. κουραστικός – κοπιαστικός – αδιάφορος – επίπονος – πολύμοχθος
4. άνετος – άβολος – ξεκούραστος – ευρύχωρος – αναπαυτικός
5. θεραπεύω – νοσηλεύω – εκπαιδεύω – γιατρεύω – φροντίζω
6. λογαριάζω – υπολογίζω – μετρώ – αφαιρώ – σταθμίζω – εκτιμώ

Άσκηση 6. Από κάθε ομάδα συνώνυμων λέξεων να διαλέξετε την κατάλληλη λέξη και να την τοποθετήσετε στην αντίστοιχη φράση:

Π.χ. γλιστρώ – σκοντάφτω – παραπατώ: ο μεθυσμένος (**παραπατά**) – τρέχονται (**σκόνταψα**) σε μια πέτρα – (**γλίστρησα**) πάνω στον πάγο.

1. **ατύχημα – περιπέτεια – πάθημα:** α) Το σημερινό μου θα μου γίνει μάθημα, β) Ο θεός μου έπαθε ένα γ) Ήταν μια εξέχαστη

2. **αμηχανία – δίλημμα – έκπληξη:** α) Σου ετοίμασα μία, β) Βρίσκομαι σ'ένα, γ) Όποτε τον βλέπω, αισθάνομαι μια

3. **ακεφιά – δυσφορία – μελαγχολία:** α) Με έχει κυριέψει μια β) Όταν τρώω πολύ, αισθάνομαι μια, γ) Σήμερα έχω.....

4. **αιώνιος – ακατάλυτος – ατέλειωτος:** α) έργο, β) αξία, ζωή.

5. **χτίζω – θεμελιώνω – οικοδομώ:** α) Το ίδρυμα το ο πρωθυπουργός, β) Οι εργάτες πολυκατοικία, γ) Ο δάσκαλος τον πολιτισμό.

6. **θυμώνω – ερεθίζω – λυσσάζω:** α) από το θυμό του, μόλις το άκουσε, β) Από τότε και δε μου μιλάει, γ) Μην τον ταύρο.

Άσκηση 7. Ομώνυμα – παρώνυμα. Συμπληρώστε τις προτάσεις με μια από τις λέξεις που είναι στην παρένθεση, προσέχοντας να χρησιμοποιήσετε την πιο κατάλληλη:

1. Στο δάσος οι.....κόβουν ξύλα (λατόμοι – υλοτόμοι).
2. Μπροστά απ'το σπίτι υπάρχει ένα ωραίο(κλήμα – κλίμα).
3. Υπάρχει τώρατων τροφίμων (έλλειψη – έκλειψη)
4. Εγώμάλλον σ'αυτή την άποψη (κλείνω – κλίνω).
5. Περάσαμε πολύ..... στο πάρτι της Μαρίας (ευχάριστα – ευχαρίστως)

6. Το κράτοςιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους πολίτες.
(περιέχει – παρέχει)
7. Υπογράφηκε διάρκειας έξι μηνών. (σύμβαση – διάβαση)
8. Παναθηναίων. (ζωφόρο – ζωηφόρα)
9. Πάντοτε θαύμαζα τον άνθρωπο αυτό και τον είχα ως στις
συνεργείες μου (πρότυπο – πρωτότυπο)
10. Η συμφωνία κλείστηκε μ'έναν (όρος – ορός)
11. Χθες έπεσε βροχή (ψηλή – ψιλή)
12. Ξέρεις η ραδιενέργεια που διαφεύγει μας απειλεί (πώς – πως)

CEMIHAP № 2

1. Υπερωνυμικές – υπωνυμικές δομές
2. Φαινόμενο δανεισμού.
3. Πρακτικές ασκήσεις.
4. Φαινόμενο της νεολογίας. Νεολογισμός. Είδη νεολογισμών.
5. Νεολογικές ονοματικές λεξικές φράσεις.
 - 5.1. Συνταγματικές μονάδες.
 - 5.2. Παραθετικά σύνθετα.
 - 5.3. Αρκτικόλεξα.
6. Ιδιωτισμοί.
7. Ιδιωματισμοί.
8. Πρακτικές ασκήσεις.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
2. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα Α. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα. – Θεσσαλονίκη, 1986.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική. Μορφοφωνολογική ανάλυση / Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδα. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
4. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα. – Θεσσαλονίκη, 1986. – 38 σ.
5. Μότσιου Β. Στοιχεία λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία / Β. Μότσιου. – Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1994. – 251 σ.
6. Μπαμπινιώης Γ. Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε. – Αθήνα, 1998. – 2035 σ.

Πρακτικές ασκήσεις

Άσκηση 1. Κλιμάκωση εννοιών. Οι παρακάτω λέξεις κάθε ομάδας να μπουν κατά σειρά έντασης (αρχή απ'την πιο αδύνατη σημασία):

- 1) έκπληξη², σοκ⁴, κατάπληξη³, απορία¹, αποπληξία⁵
- 2) αγάπη, συμπάθεια, λατρεία
- 3) λεωφόρος, δρόμος, πάροδος, εθνική οδος
- 4) κοινότητα, επαρχία, νομός, δήμος, διαμέρισμα, οικισμός
- 5) φοβισμένος, τρομαγμένος, ανήσυχος, πανικόβλητος
- 6) βροχή, νεροποντή, κατακλυσμός, ψιχάλα
- 7) σφάλμα, φταίξιμο, κακούργημα, πλημμέλημα, έγκλημα
- 8) νεογνό, νήπιο, βρέφος, αιωνόβιος, μεσήλικας, έφηβος, ηλικιωμένος, ενήλικας, παιδί

Άσκηση 2. Λόγιες και λαϊκές λέξεις. Να αντικαταστήσετε τις παρακάτω λόγιες λέξεις με λαϊκές

Π.χ.:

ΛΟΓΙΕΣ
εξέγερση

ΛΑΪΚΕΣ
ξεσήκωμα

ΛΟΓΙΕΣ
άφιξη, έλευση

ΛΑΪΚΕΣ
ερχομός

ΛΟΓΙΕΣ
άνεμος
οδός
γονέας
αυχένας
έτος

ΛΑΪΚΕΣ
.....
.....
.....
.....
.....

ΛΟΓΙΕΣ
ανδρεία
οικοδόμος
κρεοπώλης
όρνιθα
παντοπώλης

ΛΑΪΚΕΣ
.....
.....
.....
.....
.....

Άσκηση 3. Να κάνετε ζευγάρια από συνώνυμες λόγιες και λαϊκές λέξεις:

ΛΟΓΙΕΣ

ΛΑΪΚΕΣ

ΛΟΓΙΕΣ

ΛΑΪΚΕΣ

ΛΟΓΙΕΣ

ΛΑΪΚΕΣ

1)ζυγός

α)κάψα

6)οφθαλμός

στ)γουρούνι

11)αλιεία

ια)πατάτα

2)οδοστρωτήρας

β)κολόνα

7)ενδυμασία

ζ)μάτι

12)γεώμηλο

ιβ)κάρβουνο

3)ανάγνωση

γ)κούνια

8)πλαίσιο

η)διάβασμα

13)κίονας

ιγ)πέτρα

4)περίπατος

δ)κορνίζα

9)λίκνο

θ)ψάρεμα

14)λίθος

ιδ)βόλτα

5)καύσωνας

ε)ζυγαριά

10)χοίρος

ι)ντύσιμο

15)άνθρακας

ιε)μπουλντόζα

Άσκηση 4. Να διαχωρίσετε τις λέξεις κατά την προέλευσή τους (ιταλικές, σλάβικες, γαλλικές, γερμανικές, τούρκικες, αραβικές, λατινικές, αιγυπτιακές, αγγλικές κτλ.):

σάντουιτς, μανικιούρ, μαντίλι, μαγαζί, ρόδα, τσεκούρι, μάουζερ, κάστρο, φλιτζάνι, φρέσκος, οθόνη, μπαστούνι, λελέκι, γκολφ, σπύρτο, κάλαντα, ντουζίνα, βεδουίνος, κοτέτσι, βάρκα, μάρκο, τζάκι, κομπόστα, ταβάνι, καπάκι, βερβερίτσα, καζάνι, κέφι, μπετόν, βεζίρης, ρούχο, παπούτσι, ροδάκινο, ράδιο, πουρμπουάρ, αλέ ρετούρ, πλάφι, φεστιβάλ, μπρίκι, βερμούτ, κάγκελο, παζάρι, μπάντα, μπέμπης, κλαμπ, καρπούζι, σπορ, κολόνια, τραμ, караβάνι, μπαρ, μποϊκοτάρω, ρεκόρ, ρεκλάμα, πουλί, κάπα, ταβέρνα, σεντόνι, βάλτος, γκλάβα, κιόσκι, σκούπα, μενεξές, Νοέμβριος

Άσκηση 5. Ποιες από τις παρακάτω φράσεις αποτελούν ονοματικά σύνολα; Σε ποιο είδος ανήκουν; Βρείτε τις σημασίες τους:

κίτρινος τύπος, βιβλίο του συγγραφέα, αδαμάντινο δαχτυλίδι, χάρτινος πύργος, φαινή ιδέα, πρώτο μάθημα, πράσινο καπέλο, στήλη άλατος, χρυσή τομή, ψυχρός πόλεμος, κώδικας δεοντολογίας, σπονδυλική στήλη, μαύρα μάτια, χάσμα γενέων, απάντηση των μαθητών, φάντασμα του παρελθόντος, κοινή γνώμη.

Άσκηση 6. Χρησιμοποιώντας το ερμηνευτικό λεξικό, να βρείτε σημασία των παρακάτω ιδιωτισμών:

παίζω με τη φωτιά, κόβω καρφιά, όπου φύγει φύγει, κάλλιο αργά παρά ποτέ, μου τη δίνει, μάνι μάνι, εκ γενετής, την πάτησα, στο άψε σβήσε, φύρδην μίγδην, βγάζω στη φόρα, περί ανέμων και υδάτων, πατείς με πατώ σε, δεν τα βάζω κάτω, πέσε πίτα να σε φάω.

Άσκηση 7. Να γράψετε τις προτάσεις με διαφορετικό τρόπο αλλά με ίδιο νόημα.

Παράδειγμα: Θα βάλω τα δυνατά μου να τους περάσω όλους.

Θα προσπαθήσω πάρα πολύ να βγω πρώτος.

1. Είμαι πεθαμένη από την κούραση!

2. Εκεί που έβλεπα τηλεόραση, με πήρε ο ύπνος.

3. Τα έκανα θάλασσα στο τεστ.

-
4. Αυτόν τον καιρό είμαι τελείως άφραγκος.
-
5. Τι σου κάναμε και μας έκοψες την καλημέρα;
-
6. Χθες βράδυ το ρίξαμε λιγάκι έξω.
-
7. Βρε παιδιά, μην κάνετε σαν το σκύλο με τη γάτα.
-
8. Οι δρόμοι πλημμυρίσανε από κόσμο!
-
9. Είναι δυο μήνες που τα χαλάσαμε.
-
10. Ο, τι του λέω το γράφει στα παλιά του τα παπούτσια!
-

Άσκηση 3. Να αποδώσετε τα παρακάτω κείμενα στην κοινή νεοελληνική:

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ: Βελβεντός

Μνια φουρά κ' έναγ κινό ήταν ένας πατέρας, σαγ καλή ώρα... Αυτός ου πατέρας είχαν μούγκι ένα πιδί. Γένντισιν κι άλλα, μα τουμ πέθαναν. Τι ήλιγιν κι αυτός; Αυτό το πιδί, ου θιος να μι του χαρίση, δα του κάμου να ζήσι άρχουντας, να του γλέπ' η κόσμους κι να του χαίριτι, κανένας να μην του λήη «παρέκι στάσ». [...]

ΝΟΜΟΣ ΑΤΤΙΚΗΣ: Μέγαρα

Μια φορά τσαι ένα τσαιρό ήτανε μία γραία τσαι είχε έναν υγιό. Τσεινος ήτανε πολύ ντεμπέλης τσαι δεν έβαινε σειρά να δουλέψη. Ηι άμοιρη η μάννα του τον έβαζε μπροστά, αλλά τσεινος δεν την άκουε. [...]

ΚΥΠΡΟΣ

[...] Τέλος πάντων, κυρά μου, αρώτησεν τες γειτόνισσες, αν ήτουν ελεύτερη γή παντρεμένη. Είπαν του, όϊ, εν ελεύτερη, κ' είπεν τους να του κάμουσιμ προξενιά για να τημ πάρη, κι' αμ μεν έχη τίποτες, εν πειράζει, τούτος παίρνει την έτσι, χωρίς τίποτες. Λοιπόν, κυρά μου, αποφασίσασιν οι γονεοί της, ευχαριστηθήκασιν κ' edώσαν του την. [...]

III. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ/ ΕΚЗАΜΕΝΑΪΗΗ ΠΙΤΑΗΗ

1. Λεξικολογία ως κλάδος της γλωσσολογίας. Το λεξιλόγιο μιας γλώσσας. Ποια σημασία έδιναν οι Έλληνες στη λέξη; Μονάδα της λεξικολογίας.
2. Ποιες είναι οι λειτουργίες της γλώσσας; Γιατί εξελίσσονται τα γλωσσικά στοιχεία; Τι είναι η αρχή της οικονομίας στη γλώσσα; Πόσων ειδών αλλαγές έχουμε στα γλωσσικά στοιχεία με την πάροδο του χρόνου;
3. Τι είναι το μόρφημα; Είδη των μορφημάτων;
4. Προσφυματικό πεδίο. Τι είναι το πρόθημα και τι το επίθημα;
5. Τι είναι τα αντώνυμα (αντωνυμικό πεδίο);
6. Το συνειρμικό πεδίο.
7. Το ονομασιολογικό πεδίο.
8. Φαινόμενο της ομωνυμίας. Τι είναι τα ομόηχα ή ομόφωνα; Τι είναι τα ομότυπα;
9. Τα παρώνυμα και τα είδη τους.
10. Φαινόμενο της νεολογίας. Τι είναι ο νεολογισμός; Τι είναι ο σημασιολογικός νεολογισμός;
11. Αποδεκτότητα των νεολογισμών. Ποιες κατηγορίες ομιλητών υπάρχουν;
12. Σε ποιες κατηγορίες ανήκουν οι μη μονολεκτικές λεξικές μονάδες;
13. Τι είναι τα παραθετικά σύνθετα; Από που ξεκίνησαν; Γιατί επικράτησαν στην ελληνική γλώσσα; Ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους των παραθετικών συνθέτων;
14. Τα αρκτικόλεξα και τα χαρακτηριστικά τους. Πώς γίνεται η συντόμευση των αρκτικόλεξων; Ποια αρκτικόλεξα υιοθετεί ο προφορικός λόγος; Πώς προφέρονται τα γράμματα στα αρκτικόλεξα;
15. Τι είναι δανεισμός και δάνειο; Ποιες λέξεις κυρίως δανείζεται η Γ1 από τη Γ2; Λόγοι δανεισμού. Ποιες ξένες γλώσσες επέδρεσαν στην ελληνική γλώσσα (δάνεισαν λέξεις στην ελληνική γλώσσα);
16. Είδη δανείων (διεθνισμοί, αντιδάνεια, ψευδοδάνεια, ξενισμός).
17. Τι είναι ιδιωτισμοί; π.χ. Πώς καταχωρούνται στα λεξικά οι ιδιωτισμοί; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ιδιωτισμών;
18. Τι είναι οι ιδιωματισμοί;
19. Τι είναι η λεξικογραφία; Ποια στοιχεία ενός λεξικού μεταβάλλονται και ποια όχι και γιατί; Ποιες δυσκολίες συναντούν οι λεξικογράφοι στη δουλειά τους; Πώς παρατίθενται τα λήμματα στα λεξικά;
20. Πώς διαφέρουν τα εγκυκλοπαιδικά από τα φιλολογικά λεξικά; Τι φιλολογικά λεξικά ξέρετε;
21. Τι είναι κυριολεξία και μεταφορά;
22. Αφηρημένη και συγκεκριμένη σημασία των λέξεων.

IV. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З ЛЕКСИКОЛОГІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІІІ КУРСУ ОКР «БАКАЛАВР»
СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА (НОВОГРЕЦЬКА)»
ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

1. Να σχηματίσετε συνεκφορές “επίθετο + ουσιαστικό” με όσο γίνεται περισσότερες έννοιες του επίθετου **βαρύς**

2. Να χωρίσετε τις παρακάτω λέξεις στα μορφήματα απ’τα οποία αποτελούνται:
και, ζω, περιμένω, όμως, αναβάλλω, πέτρινος, πολύ

3. Να γράψετε το συνειρμικό πεδίο της λέξης **διαμέρισμα**.

4. Να γράψετε το ονομασιολογικό πεδίο της λέξης **φρούτα**.

5. Να γράψετε τα αντώνυμα και να αναφέρετε τις σχέσεις μεταξύ των λέξεων:

κρύος – κουράζομαι -

βορράς – φτάνω –

φεύγω – δούλος –

6. Να βρείτε τις αντίστοιχες ομόηχες λέξεις και τη σημασία τους. Φτιάξτε προτάσεις μ’αυτές

κλείνω –

πείρα –

το τείχος –

η λύρα –

όμως –

5. Να βρείτε τη σημασία των ιδιωτισμών:

Δεν τα βάζω κάτω

Περί ανέμων και υδάτων

Στο άψε σβήσε

Κάλλιο αργά παρά ποτέ

Κουτσά στραβά

Θα σου τις βρέξω

Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι

Φύρδην μίγδην

6. Να βρείτε τα αντίστοιχα τονικά παρώνυμα και τη σημασία τους. Φτιάξτε προτάσεις

πίνω –

χώρος –

πιστοί –

μιλώ –

7. Αναφέρετε ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους των παρακάτω παραθετικών συνθέτων:

νευρολόγος-ψυχίατρος

παιδί-θαύμα

λέξη-κλειδί

εκδήλωση-ομιλία

αδελφοποίηση Πειραιά-Μαριουπολής

στοιχείο-έκπληξη

8. Να βρείτε τη σημασία των αρτικολέξων **Κ.Τ.Ε.Λ., ΠΑ.ΣΟ.Κ., ΑΓΡ.ΕΞ., Ο.Η.Ε., Α.Π.Θ.**

V. ΠΙΤΑΝΗЯ ДЛЯ САМОΚΟΗΤΡΟΛЮ

1. Πώς λέγεται η δήλωση απεριόριστου αριθμού σημασιών με τη χρησιμοποίηση περιορισμένου αριθμού φωνημάτων;
2. Τι είναι σύνολο των λεξικών μονάδων που ξεκινούν από μια έννοια που συνδέεται με τον εξωγλωσσικό κόσμο;
3. Οι λέξεις «υλοτόμος» – «λατόμος» είναι:
4. Σε ποιο είδος δανείων ανήκει η λέξη «ποδόσφαιρο»;
5. Ποια σχέση μπορεί να αναπτύσσεται ανάμεσα στους όρους του αντωνυμικού πεδίου;
6. Να αναφέρετε τις κατηγορίες των μη μονολεκτικών λεξικών μονάδων (με παραδείγματα):
7. Ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους του παραθετικού συνθέτου;
8. Γράψτε τις λέξεις που θα ήταν υπώνυμες των παρακάτω λέξεων:
α. *Αθλητής* -
β. *Λουλούδι* -
9. Χωρίστε τις παρακάτω λέξεις σε μορφήματα:
α. *Ουρανοζύστης* β. *Παραβλέπω*

Λεξικά:

Γραμματικά:

10. Να αναφέρετε ποιες λέξεις έχουν την αφηρημένη σημασία και ποιες τη συγκεκριμένη: *το Σάββατο, το μίσος, γκρινιάρης, το δάσος, η βροχή, η κίμωλία, πιάνω, διαβάζω, έζυπνος.*
11. Ποιος ιδιωτισμός σημαίνει «*τουρτουρίζω*»;
12. Πώς λέγονται οι λέξεις που προφέρονται και γράφονται με τον ίδιο τρόπο αλλά έχουν εντελώς διαφορετική σημασία;
13. Πώς λέγεται το δομημένο σύνολο από γλωσσικά στοιχεία;
14. Τι είναι λέξεις «*κλίμα*» – «*κλήμα*»;
15. Σε ποιο είδος δανείων ανήκει η λέξη «*σπηλαιολόγος*»;
16. Να αναφέρετε τα είδη των νεολογικών ονοματικών λεξικών φράσεων (με παραδείγματα).
17. Ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους του αντωνυμικού πεδίου «*χειμώνας – καλοκαίρι*»;
18. Σχηματίστε φράσεις χρησιμοποιώντας τις παρακάτω λέξεις στην κυριολεκτική και τη μεταφορική τους σημασία:
Κυριολεξία Μεταφορά
α. *Σκοτεινός*
β. *Πόδι*
19. Γράψτε τις λέξεις που θα ήταν υπερόνυμες των παρακάτω λέξεων:
α. *Χαμομήλι* -
β. *Πορτοκαλιά* -
20. Ποιος ιδιωτισμός σημαίνει «*αποκαλύπτω, φανερώνω*»;

Електронне видання комбінованого використання

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

з Лексикології новогрецької мови
(для студентів III курсу ОКР «Бакалавр»
спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми навчання)

Видавець і виготовлювач

Маріупольський державний університет (МДУ)
проспект Будівельників, 129а, місто Маріуполь, Донецька область, 87500
тел./факс: (0629) 53-22-70.
e-mail: mdu@mariupol.net.